

Ob Klopinijskem jezeru.

I.

<i>N</i> a lahno gladina jezerska v vetru večernem se giblje, tam sredi jezera se majhen čolnič ziblje.	Mladenič in deva zorna v čolnu majhnem sedita, nagibata glavo h glavi in — molčita . . .
--	---

II.

<i>R</i> oč mirna, skrivnostna, sanjava, le trstje tiho šepetlje, od daleč nekje glasi se zvok pesni tožee.	Globoko k jezeru vrba poveša listje zeleno, nemara poljubiti hoče površje vodeno.
--	--

Nad jezerom deklic povodnjih
megleni zbor tiho plava — —
tam v vili onkraj jezera
pa Palma spava . . .

III.

*S*inoči v večernem mraku
po jezeru sva se vozila.
Palma je bila vesela
in mnogo je govorila.

»Mon cher . . !« me je gizdavo zvala
ta majhna madjarska koketka
in sklanjala se je k meni,
kot k jezeru sklanja se cvetka — —

No . . . Ko pa sva izstopila,
je dela: »Kako je pust!«
In več besede prijazne
ni bilo iz krasnih ust . . .

No veš, ko bil bi jaz — pastor
in ti ne Madjarka ponosna . . .
Umeš? . . . A sedaj! — No, smehlaj se!
Ta jeza že res je neznosna! . . .

IV.

Palma, Palma,
dete ti hudobno,
kdaj pa spet skovala
šalo to si zlobno!

Vsem smejo se
ustne nje rdeče,
samo mene, mene
videti več neče . . .

Palma, Palma,
dete ti hudobno,
kdaj skovala zopet
šalo to si zlobno! —

V.

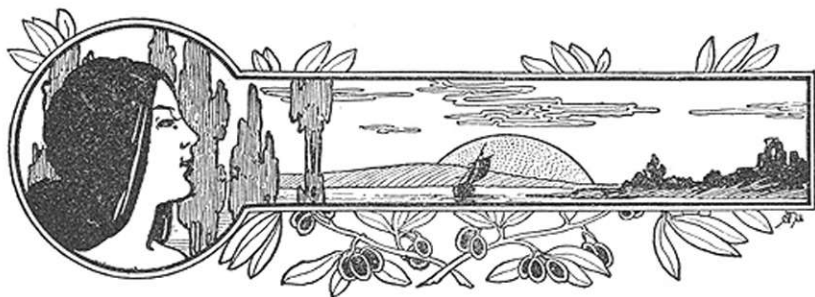
Res že odhajaš, Palma? —
No, torej pa zdrava ostani!
Krasno, mamljivo, kot zdaj si,
naj vedno Bog te ohrani.

Vidim, da dame se nežne,
gospodje še skoro solzijo —
jaz pa k slovesu ti zložim
polmetrsko elegijo.

Tožil, seve, v njej ne bodem,
češ, »srce z njo sem izgubil!«
Plakal pa bom, da Madjarko
tako neumno sem ljubil! —

Erik.

Javorska vila.

Spisal Milan Sanjar.

Moj prijatelj se je vrnil s poletnega potovanja, na katerem si je ogledal malone vse kote naše male prekrasne domovine. Nedoumno sem ga gledal, ko me je posetil: prej vesel in šegav, je bil sedaj otožen in zamišljen, nobena stvar ga ni zanimala toliko, da bi se je bil oklenil njega duh z ono živostjo, katero sem prej opazoval v njegovi ognjeviti duši. Malo marno mi je pritrjeval in odgovarjal na moje opazke o naravnih krašotah naših krajin, s katerimi sem hotel izzvati njega zanimanje in prej tako živahno pripovedovanje. Toda zaman.

»Kaj za Boga se ti je pripetilo na poti, da si se vrnil tak, predragi moj Ivan?« dejem naposled, ko sem uvidel, da njegova otožnost ni le hipna, nego da ima svoj izvor globeje.

»Vsakdanja stvar; ni da bi govoril o njej,« odgovori mi hladno.

Toda prijateljsko oko je bistro — in videl sem, kako so mu pri teh besedah strepetale ustnice v pritajeni bolesi.

»Und wem sie just passiert,
dem bricht das Herz entzwei!«

sem dostavil v neki nejasni slutnji ter pazno motril svojega nekdaj veselega samca.

Vstal je, mi podal roko in odšel.

Smilil se mi je, moj Ivan, in rad bi bil zvedel kaj podrobnejega o njega rani, da bi ga tolažil, toda v prihodnje je bil tako previden v svojih besedah ter vidno napeljeval pogovor v drugo stran, da se

nisem dotikal nadalje zadeve, o kateri ni hotel govoriti. Miloval pa sem ga tem iskreneje, in to ga je menda napotilo, da mi je napisal zgodovino svoje bolesi v naslednjih vrstah ter mi jo poslal kot zadnji pozdrav iz tuje dežele.

* * *

Blodil sem po prijaznih ulicah znanega slovenskega trga — imenujmo ga Javorje. — Svoboden, nikjer in na nikogar vezan, sem se vdajal z neko komoditeto popotnim vtiskom. Vendar nisem bil docela zadovoljen in se nisem radoval zlate svobode, kakor bi kdo mislil.

Od ranih mladeniških let mi je žarela v duši podoba, samoustvarjen ideal ženskega bitja, mila in prekrasna, z malo temno glavico in otroškimi, rjavimi očmi, z vitkim stasom slovenske deve — podoba, ki je v valovju življenja varovala moje srce trivialnosti, moje samsko hrepenenje usodne zmote. Ta vzor sem gledal in oboževal v duhu že nekaj let, in vedno mi je govorilo nekaj v srcu, da ga srečam enkrat v življenju.

Med tem sem si priboril v svetu malo, prijetno in varno gnezdece, docela po svojih željah in svojem okusu. Naravno, da je moje hrepenenje po živem idealu vedno raslo. A prepotoval sem v teh letih domalega vse kraje naše lepe domovine, se divil njenim krasotam, ki so bile v moji živahni domišljiji samo okvir mojemu vzoru, blestečemu in lijočemu svoj milobni odsev na vso prirodo — toda našel ga nisem nikjer.

Poslednje mi je vzbujalo torej rahlo otožnost, ko sem taval brez namena med trškimi hišicami.

Chopinovi akordi, bujni in sijajni v svoji veliki tugi, so zazveneli v bližini.

Obstal sem v ozki ulici in poslušal divno igro na klavir, ki je donela iz malega okna nad mano. Toda utihnila je, kakor bi odrezal, ko so zapeli v bližnji cerkvi zvonovi in naznanjali, da se začne ondi opravilo. Koj nato je stopil iz male hišice mlad mož, vidno bolehen, s knjigo v roki.

»Oprostite, kdo je igral tu gori?« vprašam vljudno.

»Jaz,« mi odgovori neznanec.

»Chopina?«

»Da.«

»Vi ste virtuozi.«

»O ne, ne, dva dni se že nisem vadil —« ugovarjal je, a videlo se je, da ga nenadno priznanje veseli.

»Zdaj moram v cerkev,« nadaljeval je odhajaje in obračal v knjigo vezane muzikalije v roki. Bil je organist.

Radovednost me je gnala za njim. Cerkev je bila polna, da se je vse gnetlo. Krenem torej pri vhodu po stopnicah. Mislil sem, da pridem do orgelj, a došel sem v majhen, z leseno mrežo ograjen prostor. V ospredju je sedelo nekaj dam, v zadnji klopi pa zapažim znanca Korena, kateremu se pridružim.

Veličastni glasovi orgelj so me takoj prevzeli. S tajno radostjo sem slušal silno valovje harmonij, katero je plavalo po cerkvenem somraku, se dvigalo in pojemalo ter lilo v srce čuvstvo sijaja in razkošja. Že je tonila moja duša v grandioznem slavonspevu, ki se je razvijal vedno silneje iz preprosto vznesenega motiva narodne pesmi, kar mi zastane nehote moje oko na nemirno se zibajočem, snežnobelem čapljinem perju, ki je krasilo majhen ženski klobuk iz fine rumene pletenine. Ta klobuk je bil smelo posajen na plemenito modelovano glavico in puščal zadi preprosto zvite, debele rjave kite na ogled. Ostali del života so mi zakrivala v molitev zatopljene starikave dame.

In odslej nisem videl drugega nego to podobo. Tudi tedaj, kadar sem gledal drugam, zibalo in kimalo je ono perje ponosno in izživajoče pred mojim pogledom. Godba in petje mi je le še množilo poczijo okoli krasne glave.

»Ite, missa est!« pel je duhoven.

Odšla sva s Korenom ter postala pred cerkvijo. Orglje so še grmele, a ljudje so se že vsipali pri glavnih vratih na prosto. Jaz pa sem opazoval le stranske duri.

In zdaj — kakor lesna vila je stopila na prag mlada dama, s stasom in obrazom — mojega vzora. Izraz njenega lica je bil vesel, skoro ponosen, a vendar je bila razvita na njem neopisna milina, ki mi je segla na dno duše. Trepetaje so kimala nad to krasoto čapljina peresa . . .

Nisem slišal Korena, ki me je nekaj vprašal in brez odgovora odšel, nisem videl množice, ki je šumno vrela iz cerkve okoli mene. Zamaknjen sem gledal devo, lahno in ponosno hitečo mimo mene. Šel sem za njo. Toda skoro mi je izginila v lepi, vili podobni hiši nasproti vrta one gostilne, kjer sem stanoval jaz. Poslednje me je neznano razveselilo. Dal sem si prinesiti obed semkaj pod košate kostanje ter opazoval, pozneje pri črni kavi neprestano nasprotno hišo. Prisedel je Koren in me zapletel v pogovor. Zdaj pa se je ustavil pred hišo voz. Dve dami in neki častnik v svetli uniformi so sedli

vanj. Mlajša je bila moj ideal. Peljali so se mimo ograje, in še enkrat sem videl mili obrazek v vsej njegovi lepoti.

»Kam neki se peljejo Doljanovi danes? In lajtnant je tudi zraven!« ugibal je na glas moj prijatelj.

»Kdo?« vprašam oprezno.

»Ki sò se zdaj-le mimo peljali: gospa Doljanova, »Javorska vila«, njena netjakinja ter lajtnant Rubin,« razlagal je Koren.

»Javorska vila? To je vaše pevsko društvo, ako se ne motim?« se čudim jaz.

»Da, tudi; a ti ne poznaš zgodovine tega imena? Povem ti jo, ako imaš dovolj potrpljenja.«

»Prosim lepo!«

In pravil mi je, da je bilo v davni, davni dobi tam za trgov, v ozki dolini, kjer so zdaj mokrotni travniki, zarasli na okolo z gostim bukovjem, globoko jezero. Tiha samota je kraljevala ondi, nihče ni zahajal tja. V toplih, mirnih nočeh pa se je čulo tam divno petje, da je zastajala potniku na cesti noga in ga je vleklo z neznanu silo tja. Toda gorje, ako je slušal mile glasove in ubogal hrepeneče srce! Zagledal je na obali jezera prekrasno golo žensko — Javorsko vilo — ki ga je zvalila s svojo lepoto v globino zelenega vodovja . . .

»To petje vilino je dalo ime našemu pevskeemu društvu in njena lepota priimek krasni gospici Doljanovi, ki prihaja po leti za nekaj tednov semkaj,« končal je Koren.

»Res zanimivo, romantično!« pripomnim.

»Kakor za roman ali novelo, ne? Ali nemara porabiš to snov?« vpraša me smeje.

»Nima pointe.«

»To najdeš sam.«

»Povej mi rajši, kdo je poročnik?«

»Aha, tu iščeš pointe in osnove? Toda žal zaman! Ta gospod je domačin in na dopustu vsako leto sosed gospe Doljanove. Zanima pa se menda bolje za madjarske vile nego javorske; v Aradu je njega garnizija.«

Kazal sem ravnodušen obraz, a na tihem se neznano radoval tega razjasnila. Podobi Javorske vile in mojega vzora sta se zlili v eno samo in še jasneje, še mileje je blestela v moji radostni duši; videl sem jo pri belem dnevu, gledal v sanjah, videl povsod, kamorkoli se je ozrlo moje oko.

Drugi dan sem pri vsej svoji pozornosti videl samo iz daljave njeno belo obleko, ko se je skrila za vrtnim grmovjem, a že sem bil neizmerno srečen; zdelo se mi je, da je že to prevelika radost za moje ubogo srce, da si večje želeti ne sme, da bi zastalo za vselej, ako bi ji v bližini mogel pogledati v mili obraz, slišati njen glas . . .

Bil sem v tajni oblasti Javorske vile. Ali me potegne v pogubo, kakor je ona v starodavnem jezeru potegnila zaupnega potnika v globino? Kdo ve? . . .

* * *

Visoko nad Javorjem stoji na gori mala cerkvica. Samotno gleda z višine v krasno dolino, tja do smelo dvignjene Ojstrice in njenih prekrasnih sestrâ, tja do temne Raduhe in radovedno izza robovja vročega temena koroške Pece.

Le nekateri dnevi so v letu, ko oživi ta mirni kraj: kadar je cerkveno opravilo tukaj. Tedaj pridejo kmetje iz doline in tudi javorska gospoda, da se veseli krasnega razgleda, divne naše zemlje.

Maša je minila. Gosta truma ljudi se je razsula po zeleni trati okoli cerkve. Kmetje so malo pogovorili, nekateri stopili v primitivno gostilno, a se skoro razšli. Izletniki, kateri so prišli zaradi razgleda, so ostali. Stal sem pod cerkveno lipo in radostno gledal v dolinski svet, tja proti svoji severni domovini. Pred mano, nekaj niže, se je zbral moški zbor »Javorske vile«, in prekrasna pesem Nedvedova je zadonela iz jasnih grl. Ganjen sem poslušal in se vdajal pretresujočim akordom.

Usoda je menda hotela tukaj zbrati vse, kar je želelo moje srce: po stezi sem za cerkvico je prišla mala družba izletnikov in med njimi Javorska vila. Ves divni svet mi je zaplesal pred očmi, in srce mi je radostno zavriskalo. Mislil sem bil kakor vedno nanjo, in zdaj je tu, jo lahko gledam, se radujem od blizu njenega milega obraza! Nikdar se mi zemlja ni zdela tako lepa kakor v tem trenutju. Petje, kras narave in bližina mojega vzora — vse to se je spajalo v silen tok razkošnega veselja.

Med došlimi je bil uradnik, s katerim sem se bil prejšnji dan seznanil. Nemo pozdravim. Za hip je pogledala sem. Nato je družba sedla pod širokovejnato lesniko v bližini ter, slušala petje.

Pesem za pesmijo se je vrstila, vmes pa je krožila po stari navadi med pevci zlata vinska kaplja in jih razvnemala vedno bolj.

Nekdo je predlagal, da si ogledamo dolino raz visoko skalo, ki je v bližini. Takoj se je vse napotilo tja. Ostal sem s Korenom v pogovoru, dokler se ni vzdignila tudi družba pod lesniko.

Zdaj sem šele opazil, da hodi vila z meni neznanim gospodom. Bil je ogromne rasti, druge zanimivosti ni bilo videti na njegovi zunanosti. Vitko devo poleg sebe je presegal za dve glavi; zdelo se mi je, da ne more biti večjega nasprotja nego elegantno vznesena postava vilina in dolgoudni velikan — prava, živa disonanca! Govorila sta vedno nemški.

Pogled raz skalo je bil res velikanski. Toda treba je bilo jasne in trdne glave onemu, ki je hotel gledati v neizmerno divjo globino. Večina izletnikov je stala v ozadju, metala kamenje v prepad in štela sekunde, katere potrebuje to do zemlje.

Velikan je bil nekje zaostal, a zdaj je prišel ter drzno, z vilino pelerino na rami, stopil na rob skale, pokleknil, sklonil gorenji del života črez prepad in gledal indolentno tja doli v grozni prostor. Dame so lahko ahnile in udivljene zrle njega smelost. Stal sem v bližini za velikanom. Zdelo se mi je, da me neka nevidna sila rine naprej do njega: najrahljša dotika v njega hrbet ga strmoglavi v globino. Nehote sem se naslonil nazaj in nekoliko odrinil za sabo stoječe. Vila je stala na strani in se lahko nasmehnila — zdelo se mi je, da ima moje kretanje za plahost. In to me je neznansko jezilo. Hotel sem ravno poklekniti k velikanu, ko je ta vstal in se je vsa družba napotila nazaj.

Pogum mi je nekako rastle. Naprosil sem Korena, naj me ob ugodni priliki neprisiljeno seznani z vilo. A ni se dalo; vedno je hodil velikan ob njeni strani, meni pa se je pridružila znana gospa ter mi govorila o svojih turah na Triglav. Med tem smo dospeli zopet do cerkvice in se ondi poslavljali od divnega razgleda.

S Korenom sva stala pod cerkveno lipo in molče zrla na divje Kamniške planine, ki so lahko rdele v rožnatem odsvitu popoldanskega solnca.

Za nama je zašumelo žensko krilo. Vila je hitela mimo v cerkvico.

»Molite še zame!« klical je Koren za njo.

»Za vse grešnike!« je poredno se smeje odgovorila ter izginila med vrati. Izgovorila pa je te besede tako sladko, s tako prijetnim naglasom, da sem nehote vprašal:

»Ali je Slovenka?«

»Pa še kaka!« deje navdušeno prijatelj.

Skoro nato smo odhajali v skupinah, kakor jih je nanesel slučaj. Trudil sem se, da pridem nevsiljivo v njeno bližino, toda zaman. Vodil jo je velikan, in ako je le malo zaostala s kom v pogovoru, klical jo je že na glas: »Milka! Milka!«

»Kdo je oni-le Nemec?« vprašam zopet Korena.

»Zet gospe Doljanove, toda vdovec.«

Bil sem nekoliko utolažen. Toda jezilo me je le, da nisem mogel do nje, in polagoma se me je lotevala ona otožnost, ki me žene v samoto. Zaostal sem sam.

Tiho je bilo okoli mene. Le zdaj in zdaj je rahlo zašumela v gostem bukovju ob stezi večerna sapa; rahlo in zategnjeno so se oglašale taščice v hosti. Steza je zavila mimo skale v malo globino, kjer je med starimi smrekami veselo žuborela in se penila v ozki skalnati strugi planinska voda. Sedel sem na kamen pri potoku in se vdal svojim melanholskim sanjam. Le ena podoba je svetila v temo mojih sanj, blestela in grela moje ubogo srce: podoba vilina. Karal sem samega sebe, da nisem porabil krasnega dneva drzneje, zdaj se zopet stresal ob radostni misli, ko bi stal pred njo in bi mi gledala ona v obraz, govorila meni — moj Bog, že to bi mi menda zmešalo pamet. Zdaj se mi je dvignil zopet grenak čut, da me je zaskrbelo v prsih: kdo je oni velikan? A zopet sem se smejal svoji neumnosti: Vila in velikan! Kaka gorostasna dvojica!! In oženjen je tudi . . . Ali ni dejal Koren, da je vdovec? . . .

Otresel sem se teh zmedenih fantazij ter zapazil na stezi malo, fino damsko rokavico. Komaj sem jo utegnil pobrati, ko čujem, da nekdo prihaja.

Vila je stala pred mano. Lica so ji rdela od nagle hoje v breg, in vprašaje je vpirala svoje prekrasne oči v mene.

»Nemara ste vi izgubili to?« ji ponudim, odkrivaje se, najdeno rokavico, in nakrat me je ostavila vsa bojazljivost.

»Da, da, hvala lepa!«

»In sami ste se potrudili nazaj! Zakaj ne vaš kavalir?« nadaljujem pogumno.

»Nisem povedala!«

»Toda dovolite, da se vam predstavim.« Povedal sem ji svoje ime.

»Ali ostanete še dalje v Javorju?«

»Jutri odideva s Korenom na planine.«

»Tudi jaz bi imela oditi — mama so mi pisali — a teta me ne puste.« Govorila je tako ljubko in otroško prisrčno, da se nisem mogel naslušati.

»Torej niste radi tukaj?«

»O rada, rada; posebno zdaj po leti, ko je tako lepo v okolici. A po zimi je pri nas v mestu prijetneje.« In tako naivno ljubeznivo je govorila dalje, a jaz sem poslušal ta sladki, nepozabni glas in stopal radosti pijan ob njeni strani. Pozabil sem na vse drugo na svetu; vse moje misli, vse moje želje, vsa moja duša je bila zatopljena v njenem glasu, v krasoti njenega telesa, v milini njenega obraza.

»Milka!« zavpil je kakih petdeset korakov pred nama velikan.

»Moj Bog, kličejo me, hiteti moram. Na svidanje!« In izginila je med mladim bukovjem. Zdaj sem se zavedel. Toda prepozno, prepozno! Ni je bilo več. Vrgel sem se na zemljo. Silno valovje strastne ljubezni je viharo gibalmo mojo dušo. Ne vem, kako dolgo sem ležal ondi in kaj je vse divjalo v meni. Vzdrnilo me je šele votlo grmenje, ki je prihajalo z nevihto sem čez temne gorske robove.

Ko sem šel po trgu, padale so že prve debele kaplje; vse je nekako otemnelo pod hudournimi oblaki, silen veter je zdajinzdaj završal po drevju, zdaj jasno prinašal divji ples zamotanih akordov mojega virtuoza iz stranske ulice. Doljanova hiša se je zasketila v zelenkastem svitu daljnega bliska, in nad viharo se zibajočim lipovim vejevjem pred njo sem zagledal v odprtem oknu jasno podobo vilino — samo en hip, potem se je zaprlo okno, mene pa je gnala razsajajoča ploha domov.

Drugo jutro je bilo prekrasno, mirno in jasno, in nisem se mogel več ustavljati prijatelju Korenu, ki me je priganjal, da izletiva na planine. Odhajala sva, toda ne prej, da sem zagledal na sosednjem vrtu še enkrat znano svetlo obleko med gostim zelenjem . . .

* * *

Na tridnevnem gorskem poto vanju sem izvedel od Korena le toliko, da je vilin oče uradnik v glavnem mestu, in da ona sama prihaja le po leti za nekaj tednov k svoji teti gospe Doljanovi. Prevelika bojazen, da bi se ne osmešil, mi je branila nadaljno poizvedovanje, vdal sem se docela fatumu, prepustil rešitev slučaju. Seveda pa me je vedno gnalo v nje bližino, in takoj, ko sem dva tedna pozneje zvedel iz Korenovega pisma, da je odšla v mesto, sem sklenil, da moram za njo.

In tam mi je res pripomogel fatum do jasnosti, ne da bi se jaz pri tem bil osmešil . . .

Imel sem nujna opravila, in tako je minilo še nekaj tednov, preden sem mogel v mesto. Zvečer po dokončanih opravilih sem ležal

utrujen v postelji. Toda zaspati nisem mogel. Mislim sem nanjo: V mestu se raduje uspehov svoje lepote, vse jo občuduje, obožava, se veseli nje angelske prikazni! In jaz sem tu v samotni, v svojem gnezdu! — Ob enajstih odhaja vlak s postaje — še ga dojdem.

Vstal sem in se opravil. Silno hrepenenje me je tegnilo k njej. Koj nato sem stopal po gaju za svojim domom. Noč je bila tiha, temna, lune nikjer, samo zvezde so se lesketale v neizmerni višavi. V mojem srcu pa je bilo svetlo in gorko, radoval sem se že naprej, da vidim samo iz daljave belo krilo, njeno krasno glavico. Brezje okoli mene je rahlo zibalo svoje tanko vejevje . . . Sveta nebesa! — Ko bi se kdaj v solnčnih pomladanskih dneh, ko se lesketa tukaj nežno, mlado zelenje, ko veje v mehkem zraku milobna vonjava prvih cvetic — ona izprehajala ob moji strani! Netopir mi je švignil mimo glave, in takoj sem bil zopet v temni, nejasni sedanjosti.

Prišel sem mimo velikanske tovarne. Vsa je bila razsvetljena, stroji so pihali in stokali, celi roji rdečih isker so se vsipali v temo, zlovešče je strmelo ognjeno žrelo orjaške peči v mene, podobno krvavemu očesu ciklopa.

Z mano vred je došel vlak na postajo. Mudilo se je, in vstopil sem brez biljeta. Med potjo sem zvedel od izprevodnika, da vlak nima zveze do glavnega mesta in da ostane v M. čez noč. Izprva me je to neprijetno iznenadilo, a potolažil sem se, ko sem že izvedel, da morem zjutraj nadaljevati vožnjo. Ustavil sem se torej v malem mestecu in prenočil v edinem, toda dosti lepem in prostornem hotelu.

Drugo jutro sem sedel veder in nestrpen v veliki dvorani pri kavi ter malomarno pregledaval ilustrovane novine. Polagoma so dohajali gostje, večinoma potniki, ki so včeraj došli z druge strani in danes nadaljevali svojo pot.

Zagledal sem se zdaj skozi veliko, svetlo okno na ulico, kjer se je začelo malomestno življenje.

Kar začujem za seboj nemško govorico, zapovedujočo natakarju:

»Melange für meine Frau — Thee mit Rum für mich!«

Nehote se ozrem.

Pri sosednji mizi za mano sta sedela v popotni obleki — velikan in Javorska vila. — —

* * *

In zdaj sem spet doma, žalosten, neizmerno žalosten; v moji duši je ugasnila svetla podoba, topo zrem v svoje prazno gnezdo, okoli mene je tiho, tiho kakor v globini jezera, kamor je vabila hrepenečega potnika starodavna Javorska vila . . .

Tolstoj in njegov roman „Vstajenje“.

Spisal Ivan Prijatelj.

(Dalje.)

In Tolstoj se je začel spominjati svojega prejšnjega življenja, in gnusil se je sam sebi. Zdel se je sam sebi najpohlepnejši egoist, ko vendar v resnici sam zase ni potreboval ničesar. In gledal je in gledal okrog sebe v osvetljeno zelenje, na kloneče se solnce in jasno nebo in čutil se je še vedno tako srečnega kakor prej. Kako sem srečen, a čemu sem živel poprej? je mislil sam pri sebi. Koliko sem potreboval zase! Kaj sem vse izmišljali! Pa nisem vendar nič pomagal sebi, ničesar si nisem pridobil razen sramote in gorja! A sedaj vidim, da mi ni ničesar treba za srečno življenje! — In naenkrat se mu je zazdelo, kakor da bi se mu bil odprl nov svet: — Veš, kaj je sreča? je vprašal sam sebe. — Sreča obstoji v tem, da živiš za druge. To je jasno. Človek je sreče potreben; torej je menda sreča opravičena. Ako je iščeš egoistovski, to se pravi, ako si nabiraš bogastva, slave, prijetnosti življenja, ljubezni . . . se ti utegne dogoditi, da razmere tako nanesejo, da tem željam ne boš mogel zadostiti. Torej so te želje neopravičene, neopravičena pa ni potreba sreče. Katerim željam pa je mogoče vselej zadostiti ne glede na zunanje pogoje? Kakšnim? Ljubezni, vdanosti! Tako se je razveselil in razvnel, ko je odkril to — kakor se mu je zdelo — novo resnico, da je planil pokoncu in nestrpno pričel iskati, za koga bi se mogel prej žrtvovati, komu storiti dobro, koga ljubiti. Saj samemu sebi ni ničesar treba — je mislil venomer — zakaj bi neki ne živel za druge? — Ali se le izplača živeti zase, ko vsak hip lahko umrješ in umrješ, ne da bi bil storil kaj dobrega, in umrješ tako, da nihče ne izve.

Tu se je dvignil Tolstoj vnovič nad barsko komilfortnost. Njegovi cilji so mu vnovič zableščali pred dušnim pogledom. Mladenič se je hotel s silo svojega iščočega duha iztrgati iz komilfortnosti in družbene srede. A pri tem ni opazil, kako ga komilfortnost drži v svoji mreži, opazi! ni, da prešine vsak čas celo njegove najčistejše načrte. »Umrješ tako, da nihče ne izve! Kaj pak, treba je zato v življenju dobro delati, da te vsi bvalijo, kadar umrješ. Zopet nov dokaz, kako težko se je vzdignil Tolstoj iz sodočnega miljeja pokvarjenih pojmov . . .

Priroden človek čuti s svojim bližnjim in nesrečnega pomiluje. Kulturen človek celo ob smrti svojega bližnjega misli na svojo korist. To misel je izrazil Tolstoj že v »Kozakih«, z nedosegljivo silo pa jo je razvil pozneje v najsilnejši svoji povesti, v »Smrti Ivana Iljiča«.

Tolstoj se je vrnil leta 1853. zopet v Moskvo v visoko družbo. A mogočno občutje Marjankinega vzklika »Strani pojdi, odurnež!« je ležalo na njem s tako težo, da ni mogel več brezskrbno uživati in se omamljati. Pričel je nehoti primerjati komilfotnike s prirodnimi ljudmi. In to je bil prvi korak k izpremambi. Spoznal je, da ne pomaga človeku prav nič, imeti najlepše нравnostne načrte, ako pa tiči do vrata v prejšnjem življenju. Z življenjem je treba pričeti. Fizične in duševne napake vzgoje je treba spoznati. In spoznanje samo je že začetek popoljšanja.

Tolstoj je pričel študirati višjo družbo, katere člen je bil sam. In poslej ni več rekel kakor Olenin, ko je odhajal iz Moskve na Kavkaz po »novo življenje«: »Ljubim jih! Kako jih ljubim! Prekrasni ljudje,« ampak vzel je pero in nam načrtal Guskova, komilfotnika od nog do glave, s tako idealnostjo, kakor bi ga pisal iz sebe. Skica se zove »Sestanek z moskovskim znancem, iz kavkaških spominov kneza Nehljudova« (1856). Guskov je živel v najvišjih krogih Peterburga in Moskve. Vsled neizmerne potratnosti ga je oče izključil od dediščine, in mladi plemič je postal navadni vojak v kavkaški vojski. V Guskovem je pokazal Tolstoj, kako človek, vzgojen v samih formalnostih, lahko najniže pade, ne da bi se zavedel. Komilfotniku ni za človeška čustva, za najsvetejše zahteve življenja. Te lahko zanemarja, prestopa, a se vendar čuti neskončno vzvišene nad poštenimi nižjimi sloji, ako le zadostuje pojmu »comme il faut«.

Tolstoj je siloma prodril s svojim duhom v naravo in v bistvo komilfotnosti. In tu je bilo strašno . . . Vsa najlepša čustva so ležala poteptana v blatu. V blatu je ležala njegova mladost! In od vseh strani so se kopičili in zgrinjali ob njem umazani valovi življenja . . . S strahom se je zavedel, kam je zašel . . .

Tolstoj je spoznal, da je uklenjen v svet, suženj mas, in da njegovo modrovanje je samo slepilo in varka igra ostroumnja. Sedaj je videl tudi svet v drugi luči. In ta prizor sveta je bil strašen. Vasiljevu se je zmešalo v glavi pri prizoru teh moralnih globin. Tolstoj jih je pomagal kopati sam s tem, da se je strmoglavljal vanje kakor potok v prepad. Stal je pred obupom. In to obupno občutje je izlil v novelico »Natakarjevi zapiski«.

Samo dve jasni točki sta v teh »Natakarjevih zapiskih« liki dva bregova, ob katera je udarjal njegov obup. Na eni strani livade lepe mladosti, na drugi temni gozdi obupa. Prehod med obema je označen dovolj nedoločno. Ali rob brega mladostne sreče je naslikan tako pregnantno in mojstrsko, kakor zna le Tolstoj slikati.

V teh zapiskih, ki sečitajo kakor »Confessiones« svetega Avguščina, se nam kaže veliki etični duh Tolstega. On je iz dna duše obsodil svoje življenje in s tem, da je naslikal samega sebe v konsekvencah pregrehe, s tem se je izpovedal in nekoliko dvignil. Umril je Nehljudova, sam pa je šel v tujino, zdraviti svojo srčno rano.

Tolstoj je hotel obleči drugega človeka, in bilo je leta 1857. zadnjič, da je šel v tujino po pravice svoje duše. Prepričati se je moral, da tujina ne more popraviti, kar je sama zakrivila na njem. Spoznati je moral, da mu tujina preti še z novimi krivicami in krivolčnostmi. Na tem svojem potovanju čez Nemčijo, Francosko, Italijo in Švico je doživel Tolstoj strašna razočaranja. Potoval je, da bi našel svojemu srcu mir v civilizaciji zapada, a našel je ravno nasprotno. Odtod datira njegov silni preobrat, odtod njegov srd zoper kulturo, ali bolje: hiperkulturo.

Kakor »Idijot« Dostojevskega se je tudi Tolstoj zgražal ob prizoru smrtni kazni v napredni Franciji. Ta smrt pod giljotino se je globoko začrtala v njegovo dušo. Za tem razočaranjem ob zapadni civilizaciji so sledila druga do onega v Lucernu, ki ga je opisal v novelici »Lucern«. Nikakor ne moremo razumeti onega ogorčenja in svetega patosa, s katerim je pisana ta novelica — v tem oziru jo nadkriljuje samo »Kreutzerjeva sonata«, ki je prav tako vržena vsej visoki družbi v obraz — ako bi nam ne bilo jasno dušno stanje Tolstega, v katerem jo je doživel. Od časa do časa je že čutil nehote v duši slutnjo, da mora le v sebi in iz sebe najti svojo srečo — a on je bil še fanatičen vernik tuje kulture in mode. Dušil je svoj notranji glas in bežal v tujino, da presliši tam, kjer kipe vrelci kulture, zmerom glasnejši glas v svojih prsih. In to, v kar je edino upal, po čemer je iztezal roke, k čemur je romal, to se mu je pokazalo nenadoma v strašni luči.

Tolstemu je bilo jasno, da civilizacija, obstoječa v pisanih zakonih, ne more osrečiti človeštva, ampak uničuje celo naravne zakone, preprosto srčno razmerje človeka do človeka. Ako je zakon zapisan v kodeksu, ni treba, da bi bil zapisan v srcu državljanov. Tolstoj je po tem svojem potovanju z Dostojevskim pripravljen potrditi vprašanja:

»Ali ni več onega čuvstva človeka do človeka, in so zavzeli njegovo mesto: ponašanje, slavohlepnost in sebičnost? Ali razširjevanje prosvetljenc, sebične asociacije ljudi, ki se ji pravi civilizacija, uničuje in nasprotuje potrebi asociacije, ki obstoji v instinktivni ljubezni?« In k tem vprašanjem pristavlja vzklík: »To naj torej bo — enakost, za katero je teklo toliko nedolžne krvi in se je zgodilo toliko zločinov? Kaj morejo biti narodi kakor otroci srečni ob sami besedi »enakost« ?«

Vprašanje o človeški sreči ne rešuje civilizacija s svojimi teorijami, ampak modrost srca, ono, kar se imenuje pri Dostojevskem »idiotizem«. In ta modrost srca živi še nedotaknjena v preprostem narodu, kulturni človek jo je podelil mrtvim zavodom, da more sam živeti sebičnosti. Človek, ki ljubi svojega nekulturnega sobrata, naj gre pod njegovo streho in v njegovi družbi naj zmeče s sebe predsodke kulture(!), in ko je odkril modrost srca, naj zida na to podlago novo kulturo. — To so nekako bili občutki, s katerimi se je vračal Tolstoj na Rusko.

A predno je šel v narod, hotel se je vglobiti v problem razmerja človeka do človeka.

V razmerju človeka do človeka leži velika skrivnost. Od tu prihaja človeški strah, od tu se vedno bojimo nečesa, od tu vedno nečesa pričakujemo, na to gledamo pri vseh svojih postopkih. In največkrat nam diktira to razmerje naša dejanja. Temu razmerju se pustimo pogosto terorizirati. Ta velikanski vpliv množice na posameznika, ta padec individua z množico, to posiljeno soglašanje z množico je Tolstoj bridko občutil na samem sebi. »Vselej, kadar sem poskusil ugoditi svojemu najglobljemu čuvstvu in hotel postati нравno dober, je vse škililo name z zaničljivim, zbadljivim smehljanjem; če pa sem se vdajal nemarnim strastem, potlej so me hvalili in izpodbujali vsi,« pravi sam o sebi. In na isti način razlaga padec Nehljudova v »Vstajenju«, kakor bomo razvideli pozneje iz XIII. poglavja tega romana. — In tej sugestivni, prisilni psihiki množice je posvetil odslej vedno več študij. Pri teh študijah so služili Tolstemu najrazličnejši sloji človeštva v najrazličnejših položajih. Celo življenje je teklo mimo njegovih dušnih oči; a on ni zato sedel na bregu življenske reke, da bi slikal človeštvo od različnih strani, on je nekaj iskal v občevanju ljudi in v njih samih. On je študiral ljudi, ker je hotel na podlagi teh študij nekaj najti in postaviti za vzgled v blagor človeštvu. Ljudje v množici so pijani, in on jih je hotel iztrezniti. Tolstoj je razkril te ljudi, ki se jih bojimo in pogosto z vprašanjem

»kaj bodo drugi rekli?« ne živimo tako, kakor bi morali po svojih čustvih. »Koga se boš bal?« pravi Mitrič Nikiti v »Moči teme« ... »V kopališču si jih oglej te ljudi. Vsi so iz enega testa. Samo da ima eden večji trebuh, drugi manjšega. Razlika obstoji samo v tem! Vidiš, koga se boš bal ...«

Tolstoj je iz svojega vojaškega življenja vedel, ko se človek poniža v množici, kako izgubi svojo samostojnost mišljenja in čustva in čuti samo kot del nezavestnega delovanja mase. In to delovanje in mišljenje mase je vedno inferiorno. V sebastopoljskih povestih popisuje Tolstoj, kako nezavestno deluje človek v množici. Svoj premislek je izgubil in dela samo kot ud fizičnega kolosa — mase. Tu je zmožen vsakega dejanja, katerega bi sam ne izvršil nikoli in katerega ga je pozneje sram. Ta misel je jasno izražena v besedah, s katerimi se končavajo sebastopoljske povesti.

»Čustvo samoobrambe in želja ostaviti prejkoprej to strašno mesto je bila v duši slednjega. A za tem čustvom je bilo drugo, težko, mučno in globočje čustvo; to je bilo nekaj kakor kesanje, sram in srd ...«

Vse stvarstvo in vse človeštvo je celota. Posamezna telesa so delci te celote. Sam človek je sebi strah. Zato ne sme videti samo sebe. Vsak človek se mora fizično čutiti v družbi vsega človeštva, a se ne sme nikoli dušno pozabiti v njem. Zato Tolstoj sovraži kolektivizem velikih mest, ker se ljudje dušno pozabijo v njem in žive samo telesno življenje. To je Tolstega filozofija mase. Duša mora živeti svoje življenje, telo je del vsega. Telo pridobi v celoti, duša izgubi v njej. In zato ljubi Tolstoj telo samo toliko, kolikor je posoda duše, sicer pa ga ljubi tako kakor žival ali rastlino. Kolikor manj se boje ljudje smrti, toliko višji so mu. O tem problemu je napisal Tolstoj 1859. sliko »Tri smrti«.

V tej sliki umira mlada plemenitaška, star kmet in — drevo. Bogata gospa se je naslajala v življenju in hoče menda baš radi teh naslad živeti še dalje. Bog varuj, da bi ji kdo povedal, da bo umrla. S svojim možem in zdravnikom se pelje v Italijo v znano zdravilišče. Na pošti, kjer se voz ustavi, leži za pečjo v zadnjih zdihih star kmet in čaka zaželjenega gosta — smrti. Nihče mu ne prikriva, da je že skrajni čas, da odstopi svoje mesto drugemu. Postiljon mu celo vzame njegovo novo obutev, češ, saj je on na onem svetu itak ne bo rabil. Kmet mu prepusti pod tem pogojem škornje, da mu postiljon postavi križ na grob. Sergij mu obljubi in dobi nove škornje. Umrla je gospa, ki se je do zadnjega hipa varala in zahtevala, da

so jo tudi drugi varali, umrl je kmet čisto mirno in brez strahu, in padlo je drevo, odmenjeno za križ na njegovo gomilo — brez ustavljanja.

Smrt je zanimala Tolstega v onih letih vedno bolj. L. 1857. mu je bil namreč umrl ljubljeni brat Nikolaj za sušico. Ta izguba ga je bridko zadela: »V celem življenju ni napravila nobena stvar takega vtiska name« — piše pozneje sam. Misel smrti je legala čimdalje težje na njegovo dušo. Menil je, da nosi tudi on kali iste bolezni v sebi. Vsi njegovi tedanji spisi so polni smrtnega občutja. Leta 1861. je nastal njegov »Platnomerec«, ki je poln pretresljivega realizma. »Platnomerec« bi se mogel nasloviti tudi »Dve smrti«. Dvoje bitij končuje tu tek svojega življenja: bogati Serpuhovski in njegov konj valaške krvi. Pomenljiv je konec: Črez teden dni so se valjale za polomljenim skednjem samo kosti konjeve; vse drugo je bilo razneseno. Črez leto dni pa je prišel kmet, odnesel kosti in jih shranil za porabo . . . Mrtvo telo Serpuhovskega, ki je hodilo po svetu, jelo in pilo, so pokopali . . . Niti koža niti meso niti kosti niso prinesle haska. In kakor je bilo to mrtvo telo že 20 let, ko je hodilo po svetu, vsem ljudem samo v težavo, tako je napravljalo tudi njega pokopavanje ljudem samo nepotreben trud.

Premišljevanje o smrti je zelo pospešilo Tolstega prizadevanje, izpopolniti samega sebe. Preneslo ga je takorekoč v smeri njegovih idealov črez vse kleči, ki mu jih je stavilo življenje, polno sebičnosti in častihlepnosti. Pri tem delu je navduševal sam sebe: »Strani z lahkomišelnostjo, veseljačenjem in boječo skrbjo za lastni »jaz«, dovolj smeha in šal — nekaj strašnejšega, groznejšega je, kar nas pričakuje konec življenja — neizogibljiva smrt. Kako naj se spravi z njo moje poželjenje po večnosti, moja ljubezen do samega sebe, moja trmoglava zahteva lastne sreče?«

Tolstega je zanimalo, kako mislijo drugi o smrti. In tu je spoznal, da oni ljudje, ki živijo ničevno življenje naslad, najteže umirajo. Preprost človek pa — kakor pravi Nekrasov — »brez naslad živi in se v smrtni uri ne pomiluje«. Iz mladostnih spominov mu je vstala v glavi smrt Natalije Savišne, in to naravno razmerje prirodnega človeka do naravnega postulata — smrti ga je še bolj zbližalo z narodom in podžgalo v njem tleče nagnjenje, iti v lastni narod po pravice svoje duše. A Tolstoj je vedel iz »Vlastelinovega jutra«, da Nehljudov ne more biti Iljuška, iz »Kozakov«, da Olenin ne more biti Lukaška, vedel je, da za človeka ni nikakega »nazaj«. Toda zdelo se mu je, da more iz narodnih prirodnih, ne sebično pripro-

jenih nazorov o življenju sestaviti in projektirati svoje nazore, ki bi odgovarjali njegovemu kulturnemu stališču in bi bili v zvezi z narodnimi tradicijami.

Šel je v narod in ustanavljal šole, v katerih je bolj študiral nego učil, bolj odgovarjal na vprašanja učencev nego vsiljeval svoj nauk. Iz rezultatov svoje prakse je pisal svoje pedagoške sestavke, v katerih je priznal, da ni toliko učil, kolikor se je sam učil.

Tolstoj razkriva v narodu vse ono sveže, živo in krepko, kar je v kulturnem človeku zatrla izobrazba. A pri tem ne idealizira naroda. On zahteva za narod prosveto, a take, ki bo očiščevala narod od zmot, slabosti in praznoverja, pa ne bo kazila ali celo uničevala dobrih, instinktivnih lastnosti prirode.

Tolstoj že v Lucernu ni bil zadovoljen z zapadno kulturo, še manj ga zadovoljujejo zapadni šolski sistemi, ki si jih je ogledal nalašč na drugem potovanju po Evropi leta 1860. On stavi individualnost učenca in potrebe časa in naroda nad sisteme. Po prvih dveh se mora učiti, a ne po sistemih. Sistemi so odgovarjali onim časom, v katerih so nastali. »Šola odgovarja na vedno ista vprašanja, ki jih je pred par veki stavilo človeštvo, ne pa razvijajoči se duh naših otrok, ona odgovarja na vprašanja, ki so otroku deveta briga.« »Morebiti da ne vedo hotentotski, zamorski ali nemški otroci, kaj je zgoraj, kaj zdolaj, kaj je klop in kaj miza . . . Ruski otrok ne more in noče verjeti (ker preveč spoštuje učitelja in sebe), da bi ga resno izpraševali — ali je strop zgoraj ali spodaj, ali koliko nog ima.« In vrhutega so ta vprašanja zelo dvoumna. »Na vprašanja: kdo peče? kdo seka? kdo strelja? bi moral učenec odgovoriti: pek, drvar, lovec, a prav tako tudi lahko odgovori: pečejo mati, seka sekira, strelja učitelj, če ima puško . . .«

Glavni zmisel njegovih pedagoških študij, ki ga je jasno izrekel šele pozneje v polemiki, ki se je vnela med njim in Markovim, pa je ta, da Tolstoj ne veruje v »progres«. Progres je prinesel v svet pač mnogo pridobitev, a preprostemu narodu ni koristil. Posameznosti so se izboljšale, v celoti pa je prav toliko zla in slabega na svetu kakor poprej, ali še več. Kar je prej delal človek z roko, dela zdaj s stroji. Posledica je ta, da je bil prej zdrav, sedaj pa je bolan, prej je živel v prirodi zadovoljen, ker je živel s prirodo, sedaj pa je nezadovoljen in boleha odtrgan od prirode. Gre pa samo za srečo ljudi. Naj bo stvar sama na sebi še toliko vredna, ako ne koristi ljudem ali jim celo škodi, ni vredna, da bi človek veroval vanjo. »V starem svetu je bilo več svobode in enakosti nego v novi An-

gleški z njenimi kitajskimi in indijskimi vojnam, v novi Franciji z dvema Bonapartoma in celo v novi Ameriki z vročo vojno za pravo suženjstva.«

Leta 1862. se je Tolstoj oženil s Sonjo Behrovo, hčerjo moskovskega zdravnika Behra.

Naslednja leta (15 let) se imenujejo navadno leta družinske sreče. Literarni zgodovinarji jih imenujejo tudi vrhunec umetniškega ustvarjanja Tolstega.

Za razvitek notranjega človeka v Tolstem pa pomeni ta doba nekak zadržek, odmor. In ravno ta doba, v kateri nekoliko potihne njegovo nestrpno popraševanje in iskanje izhoda iz vprašanj življenja, v kateri stopi njegova želja po izpopolnjevanju samega sebe nekoliko v ozadje, baš ta doba bi bila postala za Tolstega kmalu jako usodna. Tolstoj je tako močna ctična narava, tako silno iščoč duh, da ne more niti za oddihljaj odnehati od tega napreženega dela.

Velika romana, ki ju je pisal Tolstoj poslej, zgodovinska epopeja »Vojna in mir« (1864—69) in globoka in obširna socialna študija »Ana Karenina (1875—77), pa sta spričo svojih grandioznih prizorov pisatelja skoro povsem okrenila od subjektivnih premišljevanj. Tolstoj se je dvignil iz sveta svoje duše na svetovni oder življenja, s katerega je gledal čez meje dežela in let, s katerega je slikal cele množice, kakor so se razvijale pred njim v vojnah in družinskih krogih. S tem epičnim delom je zamoril v sebi za nekaj časa lirika. Dela drugih ljudi, ki se imenujejo zanimiva, slavna in veličastna, je opisoval in pri tem je presliševal zahteve svoje lastne duše. Pa njegov »jaz«, njegov strastni izpraševalec je bil pripravljen le še malo časa čakati. Tolstoj ga je dušil v »Vojni in miru« s Platonom Karatajevim, v »Ani Karenini« z Ljovinom. A prišel je čas, ko mu te drobtine niso več zadostovale. V osemdesetih letih se je nenadoma vzel in trdo vrgel pred Tolstega vprašanja: odkod sem? kam grem? in čemu sem na svetu? in za temi še staro nerešeno vprašanje: kako naj živim?

Poglejmo, kako je to prišlo.

Tolstoj se je v »Vojni in miru« odpovedal češčenju herojev, ker jih ni priznaval. Ne heroji, ampak slučaj, okoliščine in mase ustvarjajo vse. »V zgodovinskih dogodkih so takozvani veliki možje samo znamke, ki dajejo ime dogodku . . . Nam je neumljivo, da bi milijoni ljudi, kristjanov morili in mučili drug drugega zato, ker je Napoleon hlepel po oblasti, ker je bil Aleksander neomajen, poskus Anglije prekanjen in vojvoda Oldenburški razžaljen . . . Ravno tak

povod se nam zdi želja ali neželja prvega francoskega korporala, iti drugič v vojsko služiti: ker če bi on ne maral služiti in bi ne želel tudi drugi, tretji, tisoči korporal in vojak, bi bilo toliko ljudi manj v vojski Napoleonovi, in vojne bi sploh ne bilo ... Miliarde vzrokov so se združile, da se je zgodilo to, kar je bilo ... Postanek svetovnih dogodkov zavisí od slučajnega združenja proste volje vseh ljudi, sodelujočih pri teh dogodkih . . . » Ne Napoleon, ne Kutuzov, ne Aleksander, ampak vojaštvo, združenje sto in sto momentov in zlasti proste volje vseh je odločilo vojno. Torej ustvarjajo slučajno združeni momenti življenje. S tem, da je Tolstoj priznal, da je vse v življenju odvisno od slučaja, je skočil v deročo reko, ki ga je neprizanesljivo gnala proti prepadu. Če torej gospodari nad svetom slučaj, potem pa nima življenje večnega pomena . . . To je bilo brezno, od katerega je s strahom odskočil Tolstega duh.

Tolstoj pripoveduje sam, da se je mislil takrat, ko je videl pred seboj to brezno — brezpomembnost življenja, usmrtiti in odvreči življenje, ki nima zmisla: »Misel na samomor me je tako premagovala, da sem jo moral z zvijačo odganjati. Prenaglit se nisem hotel zato, ker sem hotel poprej vse poskusiti, da bi se oprstitel te misli. Ako se mi to ne posreči, je še vedno časa za samomor, sem mislil sam pri sebi. In te misli sem bil poln v času, ko sem bil črez mero srečen, ko sem imel vse: ljubeznivo družino, obilna sredstva, ki so se neprestano množila, slavo, spoštovanje, zdravje, dušno in telesno moč, z eno besedo vse . . . »

Prišel je poželjivo iskati utehe v znanosti. Ali znanost je odgovarjala na sama stranska vprašanja. Pritrdil je Buddhi, Salomonu in Schopenhauerju, da je življenje zlo, da je vse ničevó. Ali zakaj večina ljudi ljubi življenje, ljubi z vso svojo naravo? Tu je pomen življenja. In Tolstemu se je zazdelo, da nazori Buddhe, Salomona in Schopenhauerja o življenju nimajo nič pozitivnega na sebi. V volji k dobremu leži zmisel življenja, in ta volja leži v naravi človeški. Človek mora biti svoji notranji naravi pokoren in potem bo iz sebe prosto, t. j. dobro delal. Človek je prost, uči Tolstoj in v načinu, kako razumeva on to prostost, se povsem strinja s svojim največjim antagonistom Nietzschejem. Človeška prostost obstoji v zavesti lastne oblasti nad seboj in nad svojo usodo. Kajti zapoveduje se le onemu, ki ne zna samega sebe ubogati. Tukaj se srečata Tolstoj in Nietzsche. Kdor je prišel tako daleč v svojem izpopolnjenju, temu res ni treba moralnih nauk. On si je sam morala. Morala nas podpira, dokler grešimo zoper samega sebe. Veriga je, s katero se

vežemo sami, ker ne zaupamo sebi, ker nismo prosti. Poslušamo moralo, ker sebe nočemo. Poslednjim — prostim ljudem ne bo treba morale. In kakšni bodo ti ljudje in kako se jim približujemo? Tu se ločita velika misleca. Nietzsche hoče, da je človek hujši in boljši, Tolstoj, da je dober, ker je prirodno dober, ker je — kraljestvo božje v njem.

Človeško naravo, prirodno dobroto pa strašijo »strahovi«, kraljestvo božje v človeku je zagrnjeno z njimi. Kristus jih je že pregnal. Pa prišli so spet. Treba je iti torej zopet nazaj h Kristusovemu nauku: »Otročiči, ljubite se med seboj!«

V preprostem narodu je prirodna dobrota — kraljestvo božje najmanj zasuto s »strahovi«. In v narodu je ustvarilo delo stoletij in stoletij nekaj, kar uničuje nasprotje med končnim in neskončnim. In to je — vera. Delo stoletij je porodilo idejo o neskončnem, večnem bitju, o božanstvu duše in njene združbe z Bogom.

Tolstoj ni imel vere, ko je spoznal, da mora verovati. In začel je obupno iskati Boga. Vedel je iz Kanta, da se Bog ne da dokazati. Začel je prositi Boga, da bi se mu dal odkriti. Dokler je Boga čutil, se mu je zdelo življenje mogoče, kakor hitro je dvomil, je obupoval. »Kaj pa še iščem . . . saj Bog je tu . . . Bog je ravno ta »nekaj«, brez katerega se ne da živeti. Torej: Boga poznati ali pa živeti, je eno in isto; Bog je življenje. In od takrat je bilo v meni in okrog mene vse jasno in svetlo, in ta svetloba me ne zapusti več.«

A v religiji ni našel Tolstoj nobenega svojega verskega ideala. Začel je sam racionalno razlagati Kristusov evangelij. Kajti racionalizem in religiozna potreba si v njem ne nasprotujeta, ampak sta med seboj v soglasju. Racionalizem je Tolstega Kristusov nauk in racionalizem je njegova religija. Zato se njegova religija ne more imenovati več vera, ampak veda. Religija ni Tolstemu to, kar je materialistom, namreč pojav, ki je spremljal razvoj človeštva dotlej, dokler ni ta razvoj religije same prehitel.

Tolstoj razume pod religijo zmožnost, spoznati pomen življenja, videti dobro in zlo. O njegovem samovoljnem prirejanju svetega pisma ne morem tukaj govoriti. O tem kroži toliko brošur po svetu, da se ni več težko informirati o njegovem krščanstvu. Opozarjam samo, da on ni iskal religije toliko za druge, kolikor zase, da je zelo nevoljen, če ga kdo, imenuje osnovega kake verske sekte, da je pisal »V čem obstoji moja vera«, ne pa »V čem naj obstoji vaša vera«, da v verskem oziru še vedno ni izrekel zadnje besede in še

vedno išče in naposled — da so ljudje, ki niso imeli nobene vere, se zaleteli za njim, mu verovali vsako besedico, kakor da bi bil šele on odkril evangelij.

Leta 1881. je prebil Tolstoj največ teh dušnih bojov, a oglašali so se v njem že prej. V dokaz služi njegov Ljovin v »Ani Karenini«. Njegova podoba je verna slika začetka in postanka teh bojov v pisatelju samem. Tolstemu so že silili lastni dušni boji pod pero. Zato pa sečitajo vsi ti Ljovinovi dušni boji, njegovo iskanje religije in pomena življenja, njegova praktična filozofija in želja, pomagati narodu, dvigniti ga z delom in organizacijo (nekako nadaljevanje »Vlastelinovega jutra«) v takem romanu, kakor je Ana Karenina — nekako prisiljeno. Kakor da bi ne spadalo v okvir romana, ker nima zveze z ostalo snovjo. Ali v Tolstem je že silila njegova narava na dan, in ni si mogel kaj, da bi ne bil vsaj v eno osebo vlil nekoliko onega, kar je prekipovalo njegove prsi.

Čas njegovih najhujših dušnih bojov pomeni leto 1881. V predgovoru k zbranim spisom G. Maupassanta 1894. pravi: »Isti čas, leto 1881., je bil zame zelo bridka doba notranje prestrojbe vsega mojega naziranja, in v tej prestrojbi je bila ona delavnost, ki se imenuje umetniška, in kateri sem prej posvečal vse svoje sile, ne samo izgubila zame prejšnjo pripisovano ji važnost, ampak mi je bila postala naravnost zoprna na onem nepristojnem mestu, katero je zavzemala dotlej v mojem življenju in ga zavzema vobče v pojmovanju ljudi bogatih stanov.«

In res je za par let prenehal delovati za druge, ker je moral delati zase. A za dolgo se ni mogel zdržati umetniškega ustvarjanja. Kakor hitro si je bil odgovoril na najsilnejša vprašanja, ki so bila navalila nanj liki lavine na samotno ogromno skalo v gori, je zopet sedel in napisal novelo »Smrt Ivana Iljiča«. Ta novela, ki je nastala med leti 1884—86 in je sledila na popolno preobrazbo pisateljeve notranjosti, je bržkone najdovršenejše delo Tolstega. Življenje in smrt je bilo dobilo zanj v njegovih dušnih bojih povsem nov pomen, in vsa velikanska energija teh bojov se je zlila v to novelico. Tolstega je že prej vedno zanimal problem smrti; zato je umevno, da je sedaj po očiščenju svojega dušnega življenja najprvo posegel po tem problemu in izkušal premotriti smrt s svojega novega stališča in z jasnejšimi očmi. Novela je vzbujala nenavadno zanimanje.

Dejanja je v njej malo. Ivan Iljič je preživel mladost kakor vsi mladi ljudje, je postal uradnik in dela karijero. Po nesreči pade s stola v sobi in odslej boleha. Ta bolezen je odganjanje smrti ali

pravzaprav opazovanje njenega prihoda. In v tem opazovanju leži strašna lirična realistika.

Ivan Iljič je resno bolan in želi, da bi ga vsi pomilovali. V resnici ga vse pomiluje, a celo žena in hči komaj čakata, da bi končal svoje pripovedovanje, kaj mu je rekel zdravnik. Mudi se jima na izprehod. — Človek gre smrti nasproti. Kam gre? V popolno negotovost. To je vendar važno. Pa vse okrog je malomarno in brezbrizno. To so oni ljudje, katerih mnenje je bilo termometer tvojega življenja. Celó življenje govore ljudje, o vsem govore ljudje. O smrti pa nič. Tudi takrat ne, ko je že na pragu. Vsi okrog njega mislijo, da gre vse na svetu po prejšnjem. Pa ne gre, ker je on bolan. Mogel bi celo umreti. — Ivan Iljič ve, da umira, pa on ni navajen na kaj takega in vrhutega ne razume tega, nikakor ne razume, ne more umeti. — Spomni se stavka iz logike: »Kaj je človek; ljudje so umrjoči; zato je tudi Kaj umrjoč.« Ta stavek se mu je zdel celó življenje pravilen, pa samo glede Kaja, a nikakor ne glede njega samega. Kaj je bil vendar človek, namreč človek sploh, in to je bilo čisto prav. A on ni niti Kaj niti človek sploh, ampak popolnoma, prav popolnoma posebno bitje, bitje samo zase, različno od vseh drugih.

Ivanu Iljiču vse laže, da je samo bolan, pa da ne bo umrl. Ljudje mu lažejo na prav isti način, kakor imajo navado lagati pri svojih ničevnih, brezpomembnih pojedinah in pogovorih. In to je zanj grozno. »Laž na predvečer njegove smrti, ki je ponižala ta strašni akt — triumf smrti na stališče vseh njih vizitov, gardin, jesetrov pri pojedinah . . . ga je strašno mučila. Ves strašni, žalostni akt njegovega počasnega umiranja so stavili vsi njegovi domači in znanci na stopinjo slučajne neprijetnosti, nekake nedostojnosti (kakor se to godi s človekom, ki stopi v obednico, razširjaje neprijeten duh).« Nihče mu ne govori resnice, samo mladi sluga, kmetski fant Gerasim, ga ne slepi. On mu potrpežljivo drži cele noči noge nakvišku, da mu lajša bolešno stanje. Pri tem se navadno smehlja s svojim zdravim nasmehom. Samo on ne laže: »Vsi bomo umrli,« pravi, ko ga sili Ivan Iljič, naj gre spat, saj mora biti že zaspan in truden. »Zakaj bi se malo ne potrudil?« Za umirajočega rad kaj stori. Tudi on bo umrl in potreboval postrežbe.

Kmet Gerasim je v noveli edina točka veselja in sreče, na kateri more človek počiti v tej zaduhli atmosferi visoke družbe. Tolstoj nahaja samo v prirodnem človeku čisto resnico, v kulturnem človeku so jo izpačili oziri koristi in škode, torej sebičnosti. Zato so v nje-

govih proizvodih zastopniki resnice navadno ljudje nižjih razredov. V »Vojni in miru« najde Pierre po dolгих blodnjah resnico v ječi, v družbi preprostega Platona Karatajeva, ki ga je »ohranil za vselej v svoji duši kot najsilnejši in najdražji spomin in poosebljenje vsega ruskega, dobrega in dovršenega.« V »Ani Karenini« pomaga Ljovinu povsem slučajno kmet Fjodor rešiti najmučnejša vprašanja: »No da — ljudje so vsake vrste: eni živijo samo zase, recimo Mitjuha, on samo svoj trebuh tlači — a Tokanič je pravičen starec. On živi za dušo, misli na Boga.« — »Kako misli na Boga? Kako za dušo živi!« je Ljovin skoraj zakričal. (Dalje prihodnjič.)

Monolog umirajočega samca.

Prešla so leta . . . Vi pa ste gospa . . .
 In k svoji materi ste prišli spet
 od tam, kjer je sedaj Vaš novi dom . . .
 Kako ste krasni! . . . Toda lepši je
 ta Vaš otrok, ta Vaš nebeški cvet,
 ki bi takoj ukral Vam ga . . . Ah, Bog,
 moj dom je grob, moj dan je temna noč,
 in roža ta zvenela bi pri meni.

In skrivoma ko tat, ko hudodelec,
 ki se polagoma mori, mori,
 navajam svoja pota tja, odkoder
 odhajate, kamor prihajate . . .

Kako ste krasni, lepa mlada mati!
 Ponosno hodite po drevoredu:
 pred Vami zdaj kot sreča dni bodočih,
 za Vami zdaj kot sreča dni preteklih,
 ob Vas sedaj kot sreča dni sedanjih
 ta skače angelček — to dete Vaše!

In jaz Vas gledam tu iz mrzle sence . . .
 Na Vas pa sije solnce, solnce, solnce,
 in v temo Vam ne gledajo oči!

Nekoč pa vendar sva se srečala.
 In Vi ste pobledeli, saj pred Vami
 smrt stala sama živa je takrat . . .
 Upadla moja lica, blede lica,
 moj suhi kašelj tam iz bolnih pljuč,
 oči te vdrte, sama kost in koža . . .
 Kako umirajočega človeka senca
 na luč je padla Vaših solnčnih dni!
 Morda ste občutili v tistem hipu,
 da ste mi bili včasih vse, vse, vse,
 da sem uničil mlado to življenje
 zavoljo Vas le, da Vam s poti grem . . .

»... Gospa!...« A dalje nisem mogel več . . .
 In šel sem s poti . . . V meni neizmernost
 solzá in bolečin je zakipela
 in me je zadušila, zadušila!

In res! Umrli sem tisti dan . . .

A Vi kropit me niste prišli.
 In prav! — Morda pogledi Vaši
 zbudili bi mrliča me,
 da vstal bi, da bi vstati moral
 v življenje novo, v staro neizrazno bedo.

E. Gangl.

Čarovnik.

Kako smo vsi se veselili,
 kadar raznesel se je glas,
 da potujoči je čarovnik
 dospel čarovat v našo vas.

Čarovništvu se več ne čudim,
 ko čare druge sem doznal;
 sedaj se čudim drugi moči —
 nedavno baš sem jo spoznal.

Kako potem smo vsi zijali,
 se njega palici čudeč;
 strmeli smo, ko z njo začaral
 je, kar je hotel, vsako reč.

Jaz čudim dandanašnji, draga,
 se krasnim tvojim le očem.
 Kako začarala si mene?
 Povej, ker tega še ne vem!

Laščan.

Socialno vprašanje.

Spisal dr. Ivan Žmavc.

ocialno vprašanje je dandanes na dnevnem redu. Vse govori o socialnih problemih. Brez števila knjig v raznih jezikih je bilo pisanih o njih, in vendar občinstvo sodi le nejasno o tem, kaj vse spada v področje tega vprašanja.

Sicer pa je bivalo socialno vprašanje v vseh časih; kar mi nazivamo »socialno«, imenovali so starinci »politično«; takšna izpremenba terminov je provzročila deloma konfuznost v sedanjih socialnih vedah, kjer termini, žal, nimajo strogo določene vsebine. Ko je mojster Aristoteles dejal, da je človek »politično bitje« (ζῷον πολιτικόν), dejal je isto, kar mi rečemo z latinsko besedo, da je »socialno bitje« (animal sociale). Človek živi v obitelji (οἶκος), družbi, državi (πολιτεία, societas); iz zapletenega razmerja poedinca k poedincu ter k družbi pa sledijo težavni socialni problemi — socialno vprašanje.

Da se je socialno vprašanje v poslednjem stoletju navzelo novih oblik vsled velikanskega napredka tehnike in prirodnih ved in vsled ogromne pomnožitve ljudi, je naravno, in pač nikoli v zgodovini niso gesla socialnega vprašanja prešinevala tolikih množic, tolikih mas kakor v naših dneh, ko so vprav širje mase začele biti nositeljice političnih idej — socializma.

Torej, kaj je pravzaprav socialno vprašanje? kaj je socializem?

Na to nam odgovarja profesor češke univerze v Pragi Tomáš G. Masaryk v delu: »Otázka sociální¹⁾« (socialno vprašanje).

»Socialno vprašanje«, pravi Masaryk (§ 1.), »to je veliki fakt vse te bede gospodarske in družbene vobče, bede gmotne in нравne, ki jo vsi in stalno imamo pred očmi, naj gledamo na razkošje bogatcev ali nadlogo proletarcev, naj motrimo življenje v mestih ali na kmetih, na ulici ali v domačnosti . . . Socialno vprašanje — to danes pomenja nemir in nezadovoljnost, hrepenenje in strah, nado in obup tisočev in milijonov . . .«

¹⁾ Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filosofické. Napsal T. G. Masaryk. V Praze, Laichter 1898. 16°. 701 str. Nemški, nekoliko predelani prevod z naslovom: Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage von Th. G. Masaryk. Wien, Konegen 1899. 16°. 600 str.

V sedanjem kulturnem svetu iščejo ti milijoni nezadovoljnih rešitve s pomočjo socializma; socializem pa kot sistem teorij in praktičnih teženj po novem družbenem redu ima razne oblike; poslednji cilj vseh teh oblik je bolj ali manj eden, oni stari ideal: obča sreča in obči blagostan.

Ali akoravno bi bili skoro vsi ljudje edini v tem cilju, o sredstvih, ki vodijo k temu, so najrazličnejša mnenja; ne govorimo o manchestrovcih in gospodarskih liberalcih z njihovim »laissez faire, laissez passer«, po katerem se dandanes dejstveno izvaja svetovno gospodarstvo; niti tlačene vrste narodov, niti socialisti sami niso edini v omenjenih sredstvih. Tu so, da glavne smeri imenujemo, krščanski socialisti, narodni socialisti, ki so večinoma obenem anti-semiti, in socialni demokrati.

Največ vpliva med industrialnimi delavci, pa tudi že med inteligenco ima v kulturnem svetu faktično socialna demokracija. Prvi duh te demokracije pa, prorok komunistične in socialistične bodočnosti, je Marx (1818—1883) iz naroda mesijanskih prorokovanj. Marxa, tega modernega mesijo razumeti, znači socialno demokracijo razumeti.

Naš čas ne veruje več rad prorokom in mesijam, celo židovski moderni mesije, ki imajo vsled svoje bujne fantazije, energične volje ter neumorne gibčnosti toliko sugestivne moči na celo družbo (s pomočjo ogromnega kapitala, trgovine, finančne politike, žurnalistike...), celo ti mesije, ki izhajajo kakor Marx iz duhovniških hiš — cela vrsta pradedov Marxovih so bili rabini, imenovavši se Mordechai — ne najdejo več pokorne vere niti pri masah, še manj pa pri naobražencih. Marxa so politični ekonom, filozofi in sociologi že zgodaj tako na drobno analizovali, da bi bilo dandanes res že skoro odveč, za širni svet še kako novo knjigo¹⁾ izdati o marxizmu. Toda tak pomislek ne velja pri Masaryku; Masaryk ne nosi sov v Atene, če nam razkriva Marxovo dušo, kajti on nam obenem razodeva lastno svojo dušo, lastno srce: Masaryk ne podira samo marxističnega socialnega poslopja, on nam pripravlja tudi bogatega in dragega materiala za zgradbo boljše družbe človeške.

Marxizem, to novo vero razkladati in razbirati, je Masaryk še posebej pozvan; on ni izmed onih učenjakov, kateri, zaprti v svoji tihi sobici, z visokega stališča presoja in kritikujejo gibanje človeštva; narobe, on je pravi filozof, kateri proučuje življenje, kakršno

¹⁾ Posebno pri Nemcih obstoji velika literatura o marxizmu, katero večinoma navaja Masaryk v svojem delu.

je dandanes, kateri se veseli in žalosti s svojimi bližnjiki, kateri se možato bori z onimi elementi, o kojih je prepričan, da so narodu in človeštvu v nesrečo. Masaryk je dejalen človek naše dobe.

Akoravno je naš učenjak sin našega časa, ne ovira ga to, duh tega časa objektivno in stvarno razmotrivati ter, če treba, izreči ostro sodbo o tem duhu. Vprav ta nepristranost in samokritika je ena glavnih prednosti omenjenega najnovejšega Masarykovega spisa.

»Otázka sociální« s socializmom vobče zelo simpatizuje; splošno gorje človeštva gre pisatelju do srca; da bi pa ravno marxizem bil edino dobri lek, sploh lek za današnje socialne bolezni, to Masaryk odločno zanikuje, čeprav vidi v socializmu one težnje, ki utegnejo svet rešiti iz socialnih zagat.

»Otázka sociální« dokazuje, da so filozofski in sociološki temelji marxizma ali enostranski ali pa celo napačni.

Marx sicer o filozofiji kakor o naboženstvu noče dosti vedeti; ali vendar je sam precej filozofoval. Marx je bil, kakor mnogi drugi novejši dobe, naziranja, da filozofija nima pravice do eksistence; kvečjemu bi se še moglo govoriti o filozofiji, ako kdo obče rezultate poedinih specialnih ved zbira v celoto; tako bi posebno prirodne znanosti s svojimi splošnimi principi nadomestile staro filozofijo: namesto o duši se govori o čutih, namesto o Bogu se govori o materiji ali moči.

V takovem skrajnem empirizmu in materializmu je bil vzgojen Marx; takov empirizem je ekstrem proti onemu pretiranemu idealizmu, ki noče ničesar vedeti o realnem svetu mimo duha in si razlaga zunanje pojave samo kot projekcije notranjih, duševnih predstav. Ti ekstremi v filozofiji so še dandanes skoro ravno tako mogočni kakor v starih časih. Odkar je Cartesius (1596—1650) napovedal avtoriteti odločen boj in izustil svoj radikalni »cogito, ergo sum«, kar je že davno prej sv. Avguštin malone z istimi besedami formuloval, se ta nasprotstva v novi filozofiji borijo med seboj z novo močjo. Na eni strani realisti: Hobbes, Locke, Hume, Condillac, Helvetius . . ., na drugi idealisti: Leibnitz, Berkeley, Wolf . . . Nastopil je Kant (1724 do 1804), ki je videl in čutil globoko brezno med objektivizmom in subjektivizmom in hotel napraviti s svojo »kritiko praktične pameti« (»Kritik der praktischen Vernunft«) močen most, ki naj bi vezal to, kar je duševno, z onim, kar je stvarno. Ali Kantov, skoro bi dejal, slabotni subjektivizem ni pripustil stvari in zunanosti do njihove pravice, kakor to »zlato srednjo pot« (»aurea mediocritas«) občudujemo pri zdravih Helenih, osobito pri mojstru filozofov, Ari-

stotelu — skrajni idealizem razsaja še dalje osobito v germanski filozofiji in izziva — klin s klinom — svojega naravnega nasprotnika, pusti materializem iz zatišja. Še enkrat je panteistični Hegel (1770 do 1831) s svojo dialektiko združil evropske duhove, ali komaj so mu zatisnili oči, že se deli tabor hegelovski v stranko levo in desno: na levi objektivisti, ki se družijo s pozitivisti in materialisti (Schelling, Feuerbach, Strauss, S. Simon, Comte . . .), na pravi pa subjektivisti, ki se spajajo z učenci Fichtejevimi. Iz tal one radikalne leve je vzrastel oče novodobne socialne demokracije — Karel Marx (1818—1883).

Marx je bil kot dete v vzorni svoji obitelji vzgojen po bogati tradiciji židovski — na kar Masaryk morda premalo pokazuje; biblija, talmud in drugi plodovi židovskega genija so oplemenili Marxov duh in mu dali odločilno smer. Kot strasten in nemiren naprednjak se Marx ni prestrašil nobenega truda, izpopolniti si še dalje one znanosti, ki so mu jih vcepljevali na srednji in visoki šoli. Najrajši je premišljeval o gospodarskih vprašanjih in v ta namen študiral razvoj človeštva v zgodovini pod takovim vidikom; razvoj, evolucija, to je bilo tedaj geslo v nemških akademskih krogih, ki so še stali pod mogočnim vplivom Hegela, filozofa »enomernega razvoja«.

Vsak človek je večinoma produkt rojstva, vzgoje in sredine (milieuja), v koji živi; le malo je izvoljencev, ki nastopajo z originalnimi idejami. No, Marx ne spada med poslednje; ni menda misli, katere ne bi bili že drugi pred njim izgovorili — in to je zopet enkrat dokazal Masaryk; Marx je bil velik v kombinaciji takovih misli in v tem, da je umel svoje ideje tudi praktično uresničevati ter jih tako najboljše spravljati med množice. Največ filozofskih načel je pa Marx posnel iz Feuerbacha, kateri vsled tega zavzema v »Vprašanju« odlično mesto.

Feuerbach (1804—1872) je znan po svojih naboženskih spisih, osobito po svoji knjigi: »Das Wesen des Christenthums«. Po nazorih te knjige poganja vera svoje korenine le iz čustva. Kratko označimo Feuerbacha z enciklopedičnim izrazom — kakor s takšnimi Masaryk sam rad, nekoliko prerad operuje —: materialist, humanist; filozofija mu je materializem, vera ali naboženstvo pa humanizem. In ta Feuerbachov materializem ter vrhutega francoski pozitivizem Comteov sprejema v načelu K. Marx.

Masaryk se ozira v svojem »Vprašanju«, kakor že naslov kaže, v prvi vrsti na filozofijo in sociologijo marxistično; velika večina častilcev in kritikov Marxovih išče v njem le bolj političnega ekonomia,

in tako se mnogo govori n. pr. o Marxovi slavni teoriji vrednosti in nadvrednosti (Mehrwert). Da niti tu Marx originalen ni, pač pa napačen, so dokazali učenjaki več ko zadosti; kako pa je Marx tudi kot filozof s celim svojim mišljenjem navezan na druge, je češki učenjak pregledno razložil.

V celoti odmeta Masaryk mladohegelovski, Feuerbachov in vsled tega tudi Marxov materializem — temeljno se Masaryk z marxizmom nikakor ne strinja. —

Lahko je samo negativno kritikovati; težje je namesto dozdevno napačnega kaj dobrega in boljšega podati. Masaryk ume kritikovati, ume pa tudi pozitivno zidati, in to je, kar čitatelja šele zadovoljuje.

Kar najbolj loči Masarykove nazore od Marxovih, je etični moment; osebno seveda se Marxu ne sme nič očitati — saj je znano, da razvpiti materialisti teorije včasih lepše živijo nego teoretični pristaši idealizma, tudi je imel Marx zasebno jako vzorno familiarno življenje — ali nauk Marxov je tako enostranski, da bi se mogle iz njega izvajati najhujše posledice. Masaryk poudarja proti temu, da ne gre samo za »vilice in nože« v socialnih problemih, ampak poleg želodčevih potreb tudi za potrebe razuma in srca.

Kako bi se pa češki učenjak mogel tudi strinjati z Marxom? Čeprav je Masaryk dolgo časa bil pod vplivom empiričnega pozitivizma, čeprav se je kot filozof modernemu realizmu morebiti bolj vdajal, nego ta zasluži, vendar si je pri vsem tem ohranil oni zdravi zmisel za harmonsko celoto vseh konkretnih ved v jasnem in tolažljivem naziranju sveta, katero nam tako ugaja pri bodrih Grkih, in katerega žalibože pogrešamo malone pri vseh modernih znanstvenikih. Z dejstvom, ki ga tu konstatujemo, nočemo vreči kamena na novo znanstvo, nikakor ne! Gotovo je menda tudi, da dospe človeštvo zopet v vedrejšo filozofsko podnebje, nego je sedanje, ali prej mora materijo in prirodo premoči; v tem boju pa ne preostaje časa za veselo premišljevalno življenje, s kakršnim so se naslajali Grki. To naj nam služi v razumevanje modernega duha . . .

Proti premogočni empiriji in prirodni vedi naše dobe, ko gospoduje kemični atomizem in fizični materializem tudi v filozofiji, ohranil si je Masaryk svoje brezpredsodno mišljenje: v omenjenem svojem delu se sam imenuje teista; ako pa je prepričan o bivanju nadnaravnega, osebnega Boga — nekako v Platonovi obliki, — prepričan je tudi o nesmrtnosti individualne duše; ni li potemtakem nasprotje njegovo proti Marxu dovolj veliko?

To pa našega kritika nikakor ne ovira, da bi ne bil proti vodji materialistične demokracije pravičen. Velika zasluga ostane Marxu, da je sestavil mnogo dokazov o ogromni prevladi kapitala na vseh poljih življenja in tako politično-ekonomične strokovnjake opozoril na prevažni gospodarski faktor v družbi, na drugi strani pa, da je s svojo občudovanja vredno agitacijo proletariatu vcepil čut ponosa in samozvesti, čut pravice do eksistence ter tako iz lenega spanca sunil one socialne moči, ki bi bile vsled svojega notranjega namena najprej pozvane k ugodni rešitvi socialnih težkoč.

Več in boljše filozofije nahaja naš kritik v prijatelju in sodelavniku Marxovem, v Engelsu (1819—1895), ki mu je vobče zelo všeč, veliko bolj od Marxa; brez dvoma dela to rasa, na katero Masaryk mimogrede opozarja, in ni čuda, da arijski mislec in agitator bolj ugaja. Marxova čemernost, negacija, anarhija ima res usoden vpliv na maso in obtežuje razumno socialno reformo; celo pristašem malih, tlačanih narodov preseda sčasoma ta bridki sarkazem.

Ne uničevati, ampak delati, graditi kliče temu duhu, »ki vedno zanikuje,« naš kritik. Filozofija še ni umrla — in ne sme umreti; religija, o kateri se Marx resno niti več zmeniti noče, ni zatrta in se ne sme zatreti; filozofija ima še pred seboj cilj, objekt s subjektom, objektivizem s subjektivizmom spojit in preobsežne specialne vede med seboj in skupnim harmonskim naziranjem sveta spraviti v soglasje (gl. § 139.). In naboženstva moderni titani še niso odpihali; dokler je še problem o Bogu tako pereč, kakor dandanes povsod, med umetniki pa posebno, ima tudi religija še svoje mesto v človeških srcih, akoravno poedina veroizpovedanja izgubljajo svoja tla; saj religija ni konfesija. —

* * *

Iz navedenega je razvidno, da kakor v filozofiji, tako tudi v sociologiji marxizma Masaryk ne sprejema. Saj je bistveni del Marxove sociologije materialistično naziranje zgodovine (materialistische Geschichtsauffassung), vsled kojega je cela dosedanja povest človeška neskončna vrsta v temelju in bistvu zgolj gospodarskih bojev. Ako kdo kot etik ne priznava materializma, ne more seveda niti materialističnega naziranja zgodovine priznavati. Ni treba posebej še naglašati, da je etiku razdirajoče naziranje marxistično o obitelji, katera je bila, je in ostane prvek prave človeške družbe, povsem zoprno.

Sociologija, tako čitam dandanes malone v vseh socialnoznanstvenih delih, je dete najnovejšega časa. Šele Francoz Comte (1798 do 1857) jo je baje krstil, Anglež Herbert Spencer (rojen 1820) ji pa kumoval.

Toda takšno domnevanje je zelo enostransko in nezgodovinsko. Sociologija je nauk o družbi in popisuje člene ter funkcije poedinih organizmov človeške družbe. Resnično je, da takove družbe, kakor mi dandanes v njej živimo, ni bilo nikoli; ali družba je eksistovala, drugače ne bi bilo zgodovine, in takovo družbo — seveda, kakršna je ravno bila, in bila je naši dovolj podobna — so starinci jako marljivo in globoko razmislili. Celo graški vseučiliški profesor in sociolog Gumpłowicz, kateri gotovo ni nemoderen in prekonservativen, priznava, da je imel Aristoteles boljšo metodo v socioloških razkladanjih nego moderni — in metoda, način preiskovanja je poglobljena stvar. Smešno je pa res dandanes, da si učenjaki drug drugemu kadijo in se složno med seboj proslavljajo za iznajdnike in znanstveniške Columbe, dočim nahajamo te fenomenalne »iznajdbe« že pri starih, posebno grških mislecih v preprosti obliki.

Na drugi strani si je pač tudi zapomniti, da ne kaže na starince prisegati in za sedanjost biti slepi; naposled so oni boljši, ki minolost manj čislajo in študirajo samo sedanjost, nego oni, ki bi narobe delali. V sredi med nasprotji je tisti, ki uporablja zdravo, makar staro metodo raziskovanja tudi v najmodernejši snovi, kakor jo ponuja ravno sociologija.

Pozitivistu Comteu ne moremo odrekati, da je res mnogo doprinesel k razumevanju sedanjosti, akoprav je v vedi tako kruto se otresel minolosti; ali k dobremu pa ne more privedi, če bode, kakor se to nekaj časa že godi, vsak učenjak iznova klasifikoval vse vede, dajal terminom nove pojme in uvajal kar možno največ novotarij. Zakaj bi se v vedi branili starega, če je dobro? Zopet pa je treba poudariti, da je boljši ta ekstremni individualizem, nego slepo verovanje v avtoritete.

Masaryk je stal, kakor sem rekel, dolgo po vplivom Comtea; v sociologiji ga pa še menda do danes ni premogel; v »Vprašanju« vsaj nahajamo še mnogo reminiscenc na francoskega učitelja. Vendar je pa tudi tu toliko samostojen, da se čisto nič ne premišlja, o Marxu in Engelsu, ki v moderni socialni znanosti precej pomenjata, naravnost trditi, da nimata jasnih socioloških pojmov; takšen izrek nas ne preseneča, saj sodba o sociologiji sama po sebi ne more biti zelo različna od sodbe o filozofiji.

V politično-ekonomične teorije načeloma Masaryk dosti ne sega; vendar pa analizuje to in ono, kar spada bolj v filozofijo, kakor n. pr. teorijo vrednosti in nadvrednosti (§ 66. sl.), katero je Marx prevzel od starejših teoretikov one vede, posebno pa od angleško-židovskega bankirja ter narodnega ekonoma Dar. Ricarda (1772 do 1823).

»Otázka sociální« bi nas toliko ne veselila, če bi ne bilo v njej poleg kritike tudi pozitivnih misli ter načel socialne reforme. Sicer namerava avtor pozneje še posebej ona načela objaviti; hoče namreč opisati v sledeči drugi knjigi razvoj socialističnega gibanja v XIX. stoletju, v tretji knjigi pa načela socialne reforme. Vendar je že v tej 1. knjigi mnogo samostojnih misli, iz katerih moremo že naprej posneti ona načela; ta Masarykova načela naznačimo naposled v kratkem še, uporabljajoč po možnosti avtorjev tekst sam.

V prvi vrsti je važna intelektualna in etična izobrazba poe-dincev in narodov; treba je etične reforme na celi črti, javlja večkrat naš pisatelj; politična naobrazba je sedaj, posebno v naši monarhiji, zelo nizka (gl. § 159.), ali parlamentarno politikovanje samo, kakor pri marxistih prevladuje, nikakor ne zadostuje. Masam je treba brž-kobrž dejansko pomagati, ni smeti jih tolažiti zgolj z iluzijami o bodočih nebesih na zemlji, kakor to dela socialna demokracija na Nemškem in pri nas. ~~Angleški socialisti so na pravi poti, ker po-nujajo delavcem aktualne pomoči.~~ »Po moji sodbi (piše Masaryk) so delavci angleški brez marxizma marxistnejši (= političnejši) nego naši. Vidim v različnih nepolitičnih asociacijah in gospodarskih podjetjih delavstva angleškega¹⁾ vzor dela resnično socialnega in socialističnega. Da bi me krivo ne razumeli! Nisem proti politični organizaciji, naopak sem odločno zanjo; ali ne morem ne videti, da se pri nas ta organizacija precenjuje. Mislim, da bi se strokovna organizacija, gospodarske, konsumne in produktivne zadruge ne smele tako zanemarjati, kakor se godi to pri nas. V tem morejo biti Anglija, Švica in Belgija našim socialistom vzor« (§ 160.).

»Sedanji marxizem ima nedostatkov razširjenega politicizma, pravzaprav v nasprotju proti ekonomičnemu materializmu . . .«

»Delavstvo mora usovršiti tudi svoja stara izobraževalna društva, oziroma zahtevam novega časa jih pristrojiti... Delavci, ki se odvadijo pijančevanja in odpovedo igri, delavci, ki navajajo svoje tovariše

¹⁾ Tu je misliti najbolj na društva Trades Unions (zgovori: treds junjens).

k spolni nramnosti, so tudi za politično emancipacijo več storili, nego morejo slutiti kratkovidni politikarji. Tu se more vsaj pri nas še zelo mnogo napraviti — eden svet se more priboriti.«¹⁾

»Prepogosto opažam pri naših socialistih že grajani fatalizem — češ, da sedaj ni moči ničesar napraviti, da je treba celo družbo izpremeniti i. t. d. Podobno govorijo naši državno-pravniki (státopravníci), češ, v bodoči češki državi si uredimo pravo svobodo i. t. d. To je utopizem in fatalizem nedelovanja. Resnično socialno delo mora biti, da tako rečem, koncentrično, vseobče, ne enostransko. Delavstvo se mora udeleževati vsega kulturnega dela, se mora torej organizovati ne le politično, ampak tudi gospodarsko, kulturno — in vobče z vsemi asociacijami, s katerimi more svoj napredek in celote podpirati . . . »To pomenja, vesoljno delo, ne le politično, upravljati z enotnega vidika (in podrežati višjim smotrom); ozki demokratizem se mora razširiti na vseobči nazor o življenju in svetu; politika takšnega demokratizma bode v resnici življenska, svetovna politika — sub specie aeternitatis.«

Mnogo je še v Masarykovem »Vprašanju« prezanimive tvarine, katere niti omeniti ne morem, kakor: narodnost in mednarodnost (§ 115—120), zlasti socializem in Slovani, socializem in Židje, dalje socializem in umetnost (§ 135—136) i. t. d. i. t. d. Kdor se količkaj zanima za socialne probleme, najde v tem delu,²⁾ katero je nase obrnilo pozornost po vsem kulturnem svetu, pouka in vsestranske izpodbuje obilo.

Petnajst let.

Moja ljubica šteje petnajst let,
oj, petnajst mladih, lepih let;
obraz, oči, svetli lasjé,
o teh mi letih govoré.

Poživi Bog teh petnajst let,
njih prvi čas, njih nežni cvet!
Tako pogleda solnce v svet,
čebela zbira prvi med.

Moja ljubica ima petnajst let,
oj petnajst lepih, mladih let;
nje hoja, smeh, bele roké
o teh mi letih govoré.

Poživi Bog teh petnajst let . . .
Za ves bi ne verjel bil svet,
da mogel biti bi tak zaklet
od nežnih takih, mladih let!

Aleksandrov.

¹⁾ Odstavek (v oklepaju) je vtaknil pisatelj šele v nemškem prevodu (stran 584.).

²⁾ Prevede se, kakor sem slišal, tudi na ruski jezik.

Slepčeva oporoka.

Italijanski spisal A. Fogazzaro; z dovoljenjem avtorjevim

prevedla Márica Bartol.

ledečo povest mi je povedal prijatelj M.

Leta 1872. — je dejal — sem bil praktikant pri notarju X-u v Vicenzi. Neko jutro v avgustu je prišel v pisarno kmet iz Rettorgole in prosil notarja, da bi šel ž njim zapisat poslednjo voljo njegovega očeta, ki je bil na smrt bolan. Notar je hotel, da ga spremim, in odpotovali smo vsi trije, stisnjeni v reven koleselj brez blazin, poskakujoč ob neenakomernih skokih starega kljuseta na slabem sedežu za dva suha notarja, navajena na mehke naslanjače. X je delal grozno kisel obraz ter klet ob vsakem skoku, tudi jaz sem mrmral, kmet pa nama je neustrašeno pripovedoval o bolezni svojega očeta, Matije Cucca, po domače »Slepca iz Rettorgole«, imenovanega tako zato, ker je imel eno samo oko. — Toda on vidi več z onim samim očesom — dejal je žalostno sin — nego mi trije z vsemi šesterimi.

Kmalu zunaj mesta smo ostavili glavno cesto ter prišli na suho blato vdrte poljske poti, kjer se je začel koleselj stresati mnogo huje nego poprej. Dospeli smo na srečo kmalu do cilja, do revne hiše, ki je stala poleg svinjaka v smrdljivem blatu. Druga stran hiše je bila prizidana k velikemu skednju s suho in zračno lopo. X in jaz sva že hotela stopiti v kuhinjo, ali naš vodja naju je opomnil, da bolnika ni v hiši. Bila je v njegovi sobi taka vročina in tak smrad, da so ga morali odnesti na skedenj. Tja gori smo morali iz lope po lestvi. X se je srdil. Kričal je, da se mu kaj takega še ni pripetilo, in da on ne pojde nikoli po tisti lestvi. Hotel se je takoj vrniti v mesto. Kmet je pa med tem držal lestvo in zatrjeval, da je jako trdna in močna. In s skednja je nekdo drug pritekel na naše kričanje k lestvi, jo držal in ponavljal: »Pridite, gospod, ne bojte se, stoji že trdno.« Tudi meni, ki sovražim telovadbo, se ni ljubilo ono plezanje po zraku, ali neki čut dolžnosti, pomešan s čutom radovednosti, me je premagal. Stopal sem previdno, in ko sem bil na varnem, sem pregovoril še X-a, da je šel za mano. Tam gori pa je bilo treba dobro paziti, kam se je stopilo, da se ni padlo med tramovi v globino. Našli smo revno, umazano posteljo, na kateri je ležal plešast starec suhega in rumenega obraza, z enim očesom zaprtim

in z drugim napol ugaslim. Dihal je težko, vendar se je videlo, da še ni nastopila agonija. Na vsaki strani je stal po en mož, oba obritih, suhih, zvutih obrazov. Eden je držal v roki vejo in podil muhe z obraza umirajočega starca, drugi mu je stavil v brezzoba usta koščke suhega kruha in sira. »Jejte, oče, jejte,« je govoril venomer. Malo dalje je sedela na senu starka in si pokrivala z rokami obraz. Na drugi strani se je pogovarjalo nekaj kmetov, ki so bili očitno poklicani za priče. Pripravljena je bila tudi mizica, tintnik in stolica. Povedalo se nama je takoj, da se je bolnik izpovedal prejšnji dan, da ne govori več, da pa razume vse in da lahko prikimava in odkimava. Pod takimi pogoji X ni hotel pisati oporoke. Začeli so poskušati.

»Oče!« je zakričal, sključen nad umirajočim, oni, ki mu je tlačil v usta kruha in sira, »oče,« kaj ne, da pustite meni prasca?«

Starec je odkimal.

»Ga li pustite Titi?« Starec je prikimal.

»In zemljo v Polegge komu pustite?« Starec je pogledal onega, ki je prišel v mesto po naju.

»Gigiju, kaj ne da?« In starec je prikimal.

»Vidite, gospod, kako vse razume,« je dejal X-u izpraševalec po vsej pravici.

Vendar je hotel X še vprašati bolnikovo ženo, ki je jokaje čepela na senu. Potrdila je z vso svojo zgovornostjo, da je Matej pri čisti pameti in da se je šele pred pol ure ustavljal živinozdravniku, ki je hotel volu puščati kri. Glede oporoke je pa dejala, da pozna že dolgo moževe namene. Rekla je to vidno razburjena in ganjena. Videti je bila dobra ženica, in nihče bi ne bil mislil, da hoče nalagati notarja. Le-ta je tudi res njo vprašal za legitimne dediče in o premoženju. Bili so samo trije sinovi, ki so bili vsi navzočni. Premoženje, mnogo večje, nego bi se moglo misliti po zunanosti, je obstalo iz kakih dvajsetih hektarov dobre zemlje deloma v Polegge, deloma v Rettorgole, iz druge hiše v Bertesinelli, več živine in raznih še ne prodanih stvari. Kar je povedala starka, so potrdili sinovi in priče.

Notar je želel, naj se nasvetuje starcu, da odloči vsaj del imetja za kvote. Ni bilo mogoče. Žena, sinovi in priče — vsi so oporekali, češ, da je starčeva trdna volja, ostaviti vsakemu izmed sinov gotove stvari.

Med svedoki je bil tudi nekoliko civiliziran starček, ki je ponudil notarju tobaka. Govoril mu je z nasmehom, polnim sožalja za

nevednost kmetov, in kazal posebno zadovoljnost s svojo vednostjo ter ga zagotovil, še predno se je govorilo o kvoti: »Matija je fin,« je dejal. Tedaj je začel X izpraševati starca, a jaz pisati po njegovem narekovanju. Tako je prišlo po mojem peresu na Gigija, Tita in Checca vse starčevo imetje po vprašanjih in znamenjih. Hiše, njive, travniki, voli, konj, prasič, celo infamni koleselj.

»In vaša žena?« je zakričal X. »Ali ne pustite svoji ženi ničesar?« Starec je z glavo odkimal, da ne pusti ničesar, in vsi, tudi žena so potrdili, da je to znana njegova volja. »Prav,« je mrmral »zato preskrbi že zakon. To prepustimo zakonu.«

»Gospod,« je dejala nesebično starka, »jaz nočem, da se ne dotaknete ničesar . . . Stradala sem poprej in stradala bom tudi potem.«

Moj šef je ni poslušal, ampak začel čitati oporoko na glas. Jaz sem mu odstopil svoje mesto in sem gledal med tem, ko je X čital, ponosnega petelina, ki je skočil iz lope na rob skednja. Slišal sem nekaj, se obrnil in videl tam nasproti mlado, razčesano, težko sopočo kmetico z otrokom v naročju.

»Kaj delate tam?« me je vprašala, vpirajoč vame bleščeče oči. »Ubivate mene in moje dete?« Nastal je ropot; starka je vstala, njeni sinovi pa so planili proti došli ženski. Tudi X je skočil na noge ter zapovedal vsem, da se ne smejo ganiti.

»Kdo je ta žena?« je vprašal strogo. In mati je odgovorila: »Povem vam jaz, gospod, kdo da je. Naša hči je, razumete, naša hči. Ali, razumete, njej ne gre nič, ne gre. Njen oče ji je dal, še preveč ji je dal. Res ne vem . . .«

»Tudi vi mati!« vzkliknila je žalostno mlada kmetica. »Pustimo, bratje so bili z mano vedno kakor psi, ali vi? Kaj pa sem jaz? Ali nisem vaša kri, da me izdajete še vi? Kaj morete reči o meni vi in kaj o mojem možu?«

»Dovolj, dovolj, dovolj!« je vzkliknil X ter raztrgal oporoko. »Sramujte se vsi skupaj! In kdor še odpre gobec, ga dam takoj zapreti!«

Svedoki so bili bledi od strahu, sinovi pa od jeze, mati in hči sta si gledali žugajoče v obraz; ust pa ni odprl nihče v tem, ko je X srdito trgal oporoko na drobne koščke. Mahoma se je mlada kmetica zdrznila in, ne da bi si jo kdo upal zadržati, je šla naravnost k umirajočemu očetu ter položila zraven njega svoje dete.

»Oče,« je kričala, »če že hočete, da umrem od gladu jaz, umrem, a pustite saj temu-le črviču kos polente!«

Ker starec ni mogel drugače pokazati, da o tem noče niti slišati, je zaprl še ono samo oko, katero je imel. Nikoli ne pozabim onega vzglavlja s tistima dvema glavama: plava detetova glavica z obrazkom belim kakor mleko, s smehljajočimi očmi ter plešasta glava s kislo se držečim obrazom že v smrtni senci. Misel, da je moč teme že padala na ono vzglavlje in jemala zase eno onih dveh duš, me je pretresla. Tudi X je začudeno gledal oni prizor, ki se je meni zdel monstroozen slučaj usode.

V istem hipu je vstopil duhovnik, dober, preprost mož, katerega sem poznal. Videčemu dete na postelji, mu je leglo veselje na obraz, ker si je stvar drugače razlagal. »O prav, prav,« je dejal. »Bog bodi hvaljen!«

Otrok je začel jokati, mati ga je že hotela vzeti k sebi, a Don Rocco ji ni dovolil.

»Pustite, pustite,« je dejal, tipajoč starcu žilo. »Pustite, naj umrje z angelom ob strani. Sedaj smo že na koncu.«

In začel je moliti molitve za umirajoče.

X., ki ni ljubil takih prizorov, se je rajši podvzval po lestvi navzdol. Ker se ni ganil nihče, da bi mu pomagal, sem šel za njim jaz. Predno sem ž njim odpotoval peš, sem stopil še enkrat na skedenj; saj več, kako sem radoveden. Sinovi in svedoki so izginili, ne vem, po kateri strani. Mlada mati z jokajočim otrokom v naročju se ni brigala za drugo, nego da dete utolaži z laskanjem in poljubi, kakor da je ono samo vredno vse njene pozornosti. Starka, zvesta do zadnjega trenutka možu, s katerim je delila žalosti in mu služila z nekakim obožavanjem ves čas, je molila kleče pri njegovi postelji.

Grede po njivah, koder je stala bujna, svetla turščica, po cve-točih travnikih, med vrstami jelš, ki se je po njih opletala vinska trta, na kateri se je grozdje že rdečilo, sem mislil, kako da more toliko nedolžne krasote matere narave, toliko življenskega cvetja, toliko blaženega sadja netiti v človeškem srcu toliko nepoštene pohlepnosti, toliko najpodlejše zavisti.

»Ne razumem,« je sklenil prijatelj M. — »Biti mora kak pogrešek v sistemu, katerega so si ljudje izmislili za posluževanje tolikih božjih dobrot.«

»Bojim se tudi jaz,« sem dejal. »Bojim se, da je to radikalna strast egoizma. Ali prepuščajmo Onemu, ki gospoduje nad zemljo in ljudmi, da najde tudi temu odpomoč.«

D o m a.

Ne vem, zakaj v spomin prihaja
 pravljica mi iz davnih dni,
 kadar te, ljubica, objemam,
 srce na srčecu drhti.

Pa ko некоč v objemu vročem
 srce ni moglo od srca,
 je jug potegnil, in skopnela
 sta v eno kapljico oba.

Zaljubljenca sta dva živela,
 na svetu vživala nebo,
 le če se spomnila ločitve,
 sta vselej jokala bridko.

In roža kapljo je popila, —
 najlepše rožica diši,
 spomin ljubezni neločljive
 iz vsake rožice duhti.

Ne vem, zakaj v spomin prihaja
 pravljica mi iz davnih dni,
 kadar te, ljubica, objemam,
 srce na srčecu drhti.

*

Devojčica, čemu besede?
 Kdo ve za njih stomerno sled,
 kdo ve, iz kakih ust so prišle
 in kaj so nesle v beli svet?

Morda izdajstvo, laž, prevaro?
 In te oskrunjene roke
 ljubezen najino naj čisto
 iz srca nosijo v srce?

O pusti, ljubica, besede,
 za vedno jim se odpovej, —
 z očmi, poljubi in objemi
 se pogovarjajva odslej!

*

O ljubica, ne govoriva,
 molče se gledajva v oči,
 v ljubezen tiho izgubljenca,
 ko duša z dušo govori.

In veš — zvečer, ko mamka stara
 zaprejo svojo Juliko,
 ker pravijo, da duh hudobni
 po noči seje ljuliko —

Svečani mir združitve tajne
 le motil besedi bi hrup, —
 molče razumeva se midva,
 najslajše govori poljub.

zvečer na vrtu midva bova
 dovtipe delala molče, —
 naj zvezde kihajo poredno,
 saj prvokrat gotovo ne!

Kazimir Radič.

Najmlajši poljski novelisti.

Literarna študija. Za »Ljubljanski Zvon« spisal Anton Mazanowski,
profesor v Krakovu.

I.

načelih in težnjah poljske pripovedne književnosti vlada dandanašnji velika razmetenost. Duša novelista se je pod vplivom čitanja in požiranja plodov stoletja zahomotala. Že ni več mogoče reči: ta-le je romantik ali naturalist. V vsakem je nekoliko romantika, naturalista in dekadenta. Pa tudi v obliki je dokaj sestav, načinov ali šeg.

Nekateri — davnejšega kroja — hočejo s povestjo samo zabavati; napolnjujejo na stotine strani z rezanico pustolovščine in blebetanja, samo da podajo tetam po grajščinah za dolge zimske večere obilno lahko prebavljive hrane. Kaj se piše, to dosti ne šteje, samo da je tega mnogo. Nekoliko spletk, dokaj žlobudrave jalovosti, cela krdela figur, narejenih iz lepenke, vse to se zvija pred očmi nalik dondam iz otročjih iger Rihterjevih.

Drugi jemljejo za temelj svojim povestim društveno življenje. To so večinoma stare tvrdke, čimdalje redkejši Mohikanci v mrak zapadajoče minolosti, pogostoma romantiki in utopisti, prežvekajoči z golimi dlesni (brez zob) prezastarelo tvarino. Takšne današnji svet le malo čita ter skomizguje z rameni prehaja mimo njih na dnevni red.

Drugi — stoječ na sredi — ne prezirajo društvenih vprašanj, toda za poglavitno stvar smatrajo dušeslovje. Kako se obnaša ta ali ona oseba pri takšnem in takšnem vprašanju psihologije? Ukvarjajo se z vprašanji življenja (obstanka), spravljajo dušo v nenavaden položaj ter zasledujejo njen tek in zablodnosti, njeno trganje in kipenje, njeno drgetanje razkošja, stok in škripanje z zobmi, dvom in obup. Vrli ljudje s krepko in pogumno energijo se postavijo v blodnjak nasprotja (kolizije) brez izhoda, kjer je njih duša primorana zvijati se in cviliti od bolečine. Kadar gre za obseg, takrat nad dušo ne doprinašajo tako besne anatomske sekcije, marveč se trudijo predstaviti čim največje število duš, kako se vzajemno tarejo. Pa imamo pred seboj sliko tolpomu nastopivšega boja, nemara še tragičnejšega, še bolj zapletenega v svoji grozi.

Zopet drugi smatrajo zemljo za jamo razbojnikov ali za Dantejevo peklo. Vodiijo nas vanjo s sočutjem ter brodiijo čez močvirnato

mlako revščine in ponižanja, kažoč nam po vrsti prizore krvave, gnusne in dihaljoče zločinstva. Ti nakladajo na svoje slikarske ploščice temne barve, prirejene s strupom zlobe in sovraštva, ter zadirajoč se v belo obleko angelov milosrdja, žele s turobnimi slikami napolniti našo dušo, da zbude v njej s tem pomilovanje in sočutje.

Pa so še takšni, ki v povestih in erotikah radi slikajo buduarje (ženske sobane), duhteče od vonjav. Popačenost dobavlja hrano. Ko nastane večerni mrak in na mestnih ulicah zamigotajo svetilnice ter se dično opravljene ženske prikažejo na hodnikih, takrat se prične gonja. Medli mlekozobneži z zapadlimi očmi, blede polti, popivši par steklenic konjaka, prilezejo iz svojih dnevnih lukenj na lov lahknejše zverine. To je gotova snov in gradivo ne preveč izdatno za načrtanje iskrecih se slik po vzoru Zola ali Maupassanta.

Končno so tudi takšni, ki so obupali nad vsem. Pljuvajo na Boga, društvene ideale imenujejo smeti, prezirajo tolpe (prostake); slikanje vnanjih razodenj dušeslovnega stanja smatrajo za stresanje peska v oči in za lupino meščanskega razuma, sami pa so že do ušes ugreznili v razglabljanje, kako se zvija in nateza naga duša, katero so iznašli, postavljena poleg nerazvezljivih vprašanj obstanka, poleg tajnostnega brezna za grobom. Slikanje ponižujočih in bedastih izbruhov človeških strasti smatrajo oni za sport. Gnetejo se v tem blatu, smrdečem po vsej vonjavi človeka-živali. Čim bolj to smrdi, tem obilnejše je nasičenje, tem popolnejše razkošje.

Vrhu tega prižastega krdela glav novelistov pa se nahaja tudi neznatno število pravih talentov, kateri se, brozgajoč z nogami v tem kaotičnem morju načel, sestav in šeg, vzpenjajo kvišku, podpirani bodisi z bistrostjo svojega opazovalnega razuma, bodisi z obširnostjo duševnega obzorja ali z močjo besede in predstavljanja.

II.

Pred vsemi drugimi naj omenim Vladislava Reymonta. Svoje delovanje je pričel z drobnimi slikami. ¹⁾ Črte, študije, odlomki dušeslovnih trenutkov, nekakšne prikazni iz narave, nekakšne slike iz sveta ljubezni, izročene papirju brez vodilne vezi, nesistematične, toda vsekdar z nenavadno močjo, z gibčnostjo velike in močne roke. Bil je to nekaj poskus orlovega poleta navzgor v široko prostranstvo, prevevan z močnim popihom vsemira ter napolnjen s šundrom

¹⁾ Spotkanje (srečanje). Cień (senca). Oko w oko. Franck. Suka (psica). Szcześliwi (srečni). Smierć. Zawierucha (metelica). Tomek Baran. Warszawa 1897.

velikanske množice ljudi. Človek, rodbina in okrožje, v katerem živi, njih vzajemni odnošaji, prospeh ter vpliv tvorijo za vsakega umetnika neizčrpljiv vodnjak misli. Ako se človek ne uzačudolji s šablonskim vegetiranjem v lastnem okrožju, ako prelomi že vpeljani običaj ali red ter se poriva k pravim ali k izmišljenim prikaznim — takrat je razpor gotov. Vprav takšen razpor je dal Reymontu snov za dve večji sliki, sestavljajoči celoto z naslovom: *Komediantka i Fermenty*. Na teh nekoliko stotin broječih listih se nahaja odlomek iz par let življenja viharne ženske duše, prezirajoče šablono, v kakršno so jo zaprle neugodne okoliščine. Ivanka Orlovska je bila hči načelnika železniške postaje v Bukovcu. Imela je očeta napol blaznega ter mater, ki je neprestano bolehal na neki, vaškim zdravnikom nepoznani bolezni in naposled tudi umrla. Ivanka, skrita in uporna, nasilne nravi, se je kar dušila v tej obkoljujoči jo puščavi. Nakrat, udeleživši se gledališke igre, je čutila v sebi poklic za ta posel ter zbežala s tolpo igralcev v Varšavo. Bilo je to pravcato cigansko življenje, polno svetlega sijaja, goljufnega bleska in trde nezgode, pozlačene z domišljijo, ki zna vse razveseliti. Spletke, prepiri, polna usta psov in kletvic, polno srce nevoščljivosti in nejevolje, izkoriščanje talentov in lepote — vse nad mirno mero, vse sredi zanosa in pretiranosti tvori življenje mučno nad vsak izraz. Ivanka v tem okrožju izgubi svoje mamilo, svojo nedolžnost ter nezmožna, prenesti sramoto, zaužije strup. Oče jo najde v bolnišnici ter jo odpelje domov. Črez nekaj časa postane Ivanka žena bogatega kmeta Gresikeviča ter mora živeti na kmetih. V tem okrožju se dolgo in neizmerno muči, naposled vendar najde mir in pokoj.

V obeh teh delih se delajo pripovedniku pod čopičem debeli in iskreči se madeži; on nam slika prizore, ki nas često zbadajo z nekakšno razbrzdanostjo v besedah, da se nam zde pravcata karikatura. Čitatelj vidi pred seboj talent, kateri zna z nenavadno močjo povedati to, kar sam vidi, toda ta talent je neharmoničen, nemiren. Očividno se pozna to najbolje na vsej kompoziciji.

Veliko boljša je njegova povest »Obljubljena dežela«.

Glavna oseba je Karel Borovecki, ravnatelj zavodov milijonarja Buchholza, kralja lodskega tvorničarjev. To je kaj krepak, zdrav, vrl, iznajdljiv ter neutrujen človek. Izpopolnil je barvanje perkala ter izdatno povečal dohodke svojega gospodarja. Včasih se ga polaste za kratek čas plemenita nagnjenja, vobče pa je trd, egoističen, trezen, razumen, malomaren na revščino ter prezirajoč nezgodo, navidezno izvirajočo iz nesposobnosti. V višjih občutkih je nestanovit, brez

vere, često lažniv, norčujoč se iz žensk, katere v duhu prezira, varajoč svojo zaročnico. Ali pa je novelist hotel predstaviti ga kot takšnega? Gotovo je temu tako. V družbi z židom Moricem ter Nemcem Maksom Baumom si osnuje lastno tvornico ter koprne po milijonih. Moric pa izpodkopa tovariša. Tvoznica zgori do tal. Takrat se Borovecki oženi radi samopridnosti s hčerko milijonarja, Müllerovno. Vodi sijajno podjetja svojega tasta, toda dolgočasi se pri tem. Polasti se ga prenasičenje (pristuda). Nekoč sreča svojo nekdanjo zaročnico, ki je osnovala zavetišče za revne otroke. Takrat najde smoter življenja. Poleg trlistne deteljice — Boroveckega, Bauma in Morica — slika nam pisatelj nešteto množico oseb, nekoliko slojev delavcev v tvornici, plast milijonarjev, plast delavcev v pisarnah, plast tvorničarjev in aktorjev, par zdravnikov, mladino bogato in mladino revno, življenje v palačah, življenje v tvornicah, življenje v restavracijah, v hotelih in beznicah, bedne kože revežev ter sijajne palače bogatinov, poulično življenje v Lodzi in gledališko dvorano, znorele orgije v buduarjih in ponočnih kavarnah. Vse to je narisano skokoma, v naglici; gneča oseb, slik, prizorov je takšna, da čitatelj omamljen brez sape prevrača liste. V tej gneči posameznosti, oseb, slučajev, zločinov in čednosti, spletk in naivnosti, lopovstva in junaštva, v tej zmesi barv lepih in pomazanih z blatom velikomestnih lijakov, v tem zbirališču barantije in hinavščine, kupčije, znašajoče na milijone, obenem pa tudi skrajne in krvave revščine, v tem smetišču, kjer se poleg kupa gnoja, črvov, zaduhline in nalezljivih miazmov najde včas tudi drag biser: — nam je dal novelist sliko polno, raznobarno, zelo zanimivo, po črtah in obrisih spominjajočo nas na Rubensove krivotine in izboklosti, včas nekoliko neharmonične, največkrat nemirne in vihrave, toda zmerom žive, s toplim dnom, odlikujočim se z nenavadno premičnostjo. V tej povesti imamo pravi kalejdoskop vrtečega se stroja tvorniškega življenja — ono je slično vratilu, ki utripa, besni, buči in hrešči z vsemi glasovi . . .

Vrhutega pa tudi spisi in slike Reymontove pričajo o njegovi veliki ljubezni do prirode. One so pravcato umetniško delo, podobne sijajnemu pastelnemu slikarstvu, ki se leskeče z ogromnim bleskom svojih barv. Kot vaško dete, zibano s šumom lesov, napajano z roso livad ter ovejano z vonjavo cvetočih poljan, razume Roymont čar prirode ter ji poje v čast krasne slavošpeve. Nedostaje jim sicer stilistične uglajenosti, kajti Reymontu nprav ne dovoljuje stati mirno ter opazovati lepoto; navzlic temu pa te one vendarle ganejo s svojim nepremagljivim čarom, z barvo in dramatično močjo . . .

Toda Reymont zna tudi opazovati vse podrobnosti takega kotiča prirode . . . »Reka je tekla urno v ozkem pasu modrine (blankita), po kateri so vsak hip pljuskali srebrni pasovi drobnih valčkov ter omivali dolge vrvi povodnega trpotca in spominčice, ki so z žoltimi in plavimi očmi zrle v vodo, na plesove plavih piškurjev, podečih se po plitvinah, na ozke in zelenkaste hrbte ter ostre glave ščuk, skritih pod peresi pljučnika, ki so nalik zelenkastim rokam ležala na vodi . . .«

Pričenši z obrazki, je preskočil Reymont k dušeslovnim študijam ter takoj nato razpredel društveno sliko. Zgodilo se je to v teku dveh let ter izvršilo se z nenavadno gibčnostjo in malone z izbruhu podobno energijo. Proces razvoja med obrazki ter »Obljubljeno deželo« se je zgodil skokoma. Niso ga ustavile vabljive malenkosti, niti ga omotile prevare dekadentov. Resnica, da ni pesimizem po-barval njegovih del ne ene strani; toda celo bridki njegov pogled ne spravi njegove duše v onemoglost in otrplost obupa. Njegova umetnost prinaša korist društvu, in nenavadno urni ter nenavadno bujni razcvet talenta ga je postavil na čelo mladim pripovednikom.

III.

Od časa razdelitve poljske države se vrši v poljskem društvu v eni smeri neprestano ogromen razvoj: namreč zaporedna in neprestana demokratizacija društva. Poprej je bilo ono plemenitaško; drugi stanovi niso značili ničesar ali le toliko kakor ničesar. Ko smo izgubili neodvisnost, so se začeli zbližavati društveni sloji, toda v povestih so se še dolgo oglašali glasovi, idealizujoči plemstvo. Ko se je pa pred tridesetimi leti razširilo geslo o omiki ljudstva, je tudi povest s priljubljenostjo risala slike kmečke nezgode. Motiv dela in dobička, antagonizma in sovraštva je nastopil sorazmerno z razvojem socialnih idej ter se zaznačil rezko in strastno v pripovednih delih Štefana Żeromskiego (Morica Zycha). Poleg demokratičnih simpatij se zrcali v njegovih povestih odkritosrčna in vneta ljubezen do domovine. L. 1896. je izdal ta pisatelj v Krakovu zbirko svojih del z naslovom: »Rozdziobią nas kruki, wrony . . .« (Razkljujejo nas krogarji, vrane). To so večinoma drobne študije, risane z nenavadno bistrovidnostjo opazovalca ter načrtane z velikim talentom. Sama povest ne znači ničesar. Evo Vinrych (»Razkljujejo nas«) prevaža orožje vstašev ter gine od Kozakov; tam listamo znovič spominsko knjigo mladega socialista-vojaka, ki opravlja službo na Podlesju ter v dnevniku marljivo zapisuje celo vrsto drobnih

opazovanj (»Mogila«). Tu se znovič neki doktor Repkovski — ljubitelj kmetov (chłopoman) — zaljubi v Jadvigo — pa oba umrjeta (Niedobitek). Toda čemu govoriti o bajki, ko je pa pisatelj ni hotel iznajti! To je pravzaprav cela vrsta študij o ljudeh zlobnih, nečistih, poltenih, poživinjenih, razbrzdanih, nesnažnih, ogavnih. Raztelešenje (vivisekcija) se vrši pod roko izurjenega ranocelnika, kateri s priljubljenostjo odpira gnoječe se rane ter pri rezanju čuti — zdi se ti — razkošje artista (umetnika). Žeromski ne skriva prav nič svojega sovraštva do plemstva ter z veseljem slika prizore okrutnosti, ki jih ono doprinaša. Ta strastni ton se poneži nekoliko v Sisifovem delu, ki se konča s tem, da nesrečnega plemiča Broviča podpira in kreпча roka kmeta Rudka. Meni je zelo všeč vneti demokratizem pisateljev. Tudi ko bi Žeromski v svoji ljubezni do domovine ne zašel v skrajni in nasilni prod, izmetajoč vse, kar se ne ujema z jedrom narodnih tradicij, ko bi na ljudi, svet in življenje zrl z nekoliko svetlejšim očesom, ko bi svoje mračne sence osvetlil z bleskom solčnih žarkov, vendar bi se lahko pogodil z njim. Toda čemernost duševnega njegovega ozračja je brezna, in ako le zaleskeče v njej kaka večča, pa moreš to pripisati zgolj naključju. V »Promieniu« (žarkih) plešejo kakor v kalejdoskopu čitatelju pred očmi ljudje gubernijskega mesta Lžavca. Jan Raduski se vrne tjakaj po dolgi odsotnosti s prgiščem denarja. Po vzgledu onega zloдея Le Sage'a, ki razdira strehe Madrida ter včasih pokuka v hiše, blodi Raduski po mestu ter vidi grozno revščino Judov in prostakov; od vseh strani zeva nanj grozno taedium vitae. »Oditi, toda kam, zbežati, nič ne videti, nič in ničesar, raztopiti se v neki neizmerno topli kopeli ter izpočiti si v ničnosti na veke, na veke . . .« Tako je spodaj, toda zgoraj v sferah inteligencije je še hujše. Tam umira doktor Poziemski brez konca za neozdravljivo boleznijo, muči svojo ženo ter jo okuži z grozno boleznijo; tam je opisan Olšniony, urednik lžavškega časnika, cela vrsta odvetnikov in zdravnikov, cela vrsta klerikalcev podlih in nečimnih. Preprosti narod ima svojo vero, svoj verski čut, in Bog je zanj žarek; kaj pa je žarek zgoraj? Vse okrog Raduskega se podira v svojih osnovah ter ostaje samo Elizabeta, hči samomorilke Poziemske. Ali je mar ona zanj »žarek«? Saj o ljubezni ne more biti niti govora, in dasiravno bi bilo to mogoče, bi ta ljubezen ne prinesla sreče, česar najboljši dokaz sta »Tabu« in »Cienie« tega pisatelja. Neumrljiva duša? Ni je, ali pa je nemara takšna, kakršna je duša neprestano se pomlajajoče prirode . . . »Smrt pride k nam z brutalnim želom klalca. Pomilovanja ni v vsem tem . . . Oh, in čemu jo mi čutimo,

čemu in zakaj? ...« (»Tabu«). Razkrajja ljubezen, toda med razkrojitvijo se mu raztopi v nič. Prevara izgine, brutalna istinitost odkrije svoje mrtvo truplo, da nas pretrese mraz, ako se ga dotaknemo. A potem vera, Bog, cerkev — fej! — kakor pravi »Poganin«. Ljubezen prinaša nezgodo, ljudje so zlobni, podli in; na prijaznost more računati samo pohabljenec; rodbinski občutki služijo samo za izpodbudo k opravi, v družstvenih okrožjih gospodari spodaj revščina, zgoraj pa nesramnost, v sredini vlada pritisk, preziranje slabih in revnih, laž in hinavščina, nepoštenost in nezgoda. Ostane še samo smrt, pa tudi ta »prihaja z želom klalca« ter umori »s smehom...«

Pred kratkim sem imel priliko čitati v članku Halperin-Kamińskiego številne sodbe pisateljev in umetnikov francoskih o znani knjigi Tolstega: »Kaj je umetnost?« Sredi mnogih dokazov ponavlja se skoro od vseh zaporedoma ena misel, ki jo je najrazločneje izrazil slikar Flameng. »Pri pogledu na lepoto samo, začutimo takšno vzvišeno razkošje, takšno sladkost, da niti za trenotek ne moremo dvomiti nad upravičenostjo in potrebo teh dobrodejnih občutkov«. Ako pa, čitajoč umetna dela, ne začutimo ni razkošja niti veselja do življenja, pač pa nekaj naravnost protivnega, ali mar v teh delih ni lepote? I, kajpada — Flameng se moti. Ne malo umetnosti je treba, da se čitatelj prepriča, da so ljudje res tako zlobni, da je življenje zares tako tužno in odurno. Spočetka on ne verjame, pozneje se začne zanimati, miče ga barva ter strastni ton povesti; obenem s pisateljem gazi čez kalužo človeške revščine in blata, toda pri koncu onemogel in utrujen prosi pomilovanja: dovolj! V srcu se mu jame vzbujati upor. Čitatelj odpira oči ter drzno kliče: ni resnica, pretiranje, karikatura! Lepe so tvoje slike, umetnik, očarujoča je oblika tvoje pripovedke, toda strup vcepljaš ž njimi v človeška srca . . .

Neusmiljen do ljudi, Žeromski vendar vneto ljubi prirodo ter jo slika tako, da ga je moči v tem oziru uvrstiti poleg največjih poljskih mojstrov: Mickiewicza in Sienkiewicza. Njegovi opisi krajev so manj slikoviti nego Reymontovi, pač pa bolj stvarni. Na primer: »Les je molčal. Le včas je v njegovi tajnostni globeli zadonel nekak nepojmljiv glas kakor vzdihljaj, letajoč po puščavi; včas je krič kakega ptiča pretrgal gluho tišino ter tresoč se izgini v daljavi. Solnčni blesk se je sipal na zemljo skozi goste veje smrekovih dreves ter se nalik belim madežem razlival po lesnih travah in zeliščih. Drobne sinice so požvižgavale potihoma nad glavami lovcev...«

On polaga v svoj odnošaj do prirode toliko ljubezni, kakor bi jo smatral za tiho zavetje pred morilno znorelostjo življenja. Nikdar

se ne drzne pokvečiti prirode, dasiravno pogostoma in brez ceremonij pači ter zavija življenje. V teku nekolikoletnega njegovega delovanja treba je posebno omeniti zvezek spisov z naslovom »Utwory powieściowe« (1898). Nekateri odlomki (Tabu, Cienie) nosijo očitno sledove, da se je pisatelj seznanil z vprašanji, ki so mučila mišljenje zahoda. Vprašanje življenja in smrti, bolest življenja, spolni odnošaji, stališče človeka v prirodi, umetnost kot učiteljica življenja in umetnik kot kralj stvarjenja, nekak misticizem ljubezenskih razmer — vse to je že upijaniło občutljivo nprav pisatelja, ki se še ni otresel nekđaj pridobljenih občutkov in prepričanj, ki so ga vezali z rojstno zemljo in s trpljenjem delavnega ljudstva. Bilo bi še prezgodaj kazati pota, katera še prekorači ta nenavadni talent. Po vsebini svojih del ekstremen in nezmeren, po prepričanju goreč rodoljub in demokrat, po občutkih pesimist, si je glede oblike prisvojil metodo francoskih in ruskih naturalistov ter prekosil druge mlade pripovednike. Obširnejše slike iz življenja še doslej nimamo od njega. Kak že napol pozabljen vtisk, kako pikro ali bridko čuvstvo mu da včasí snov za pripovedko. Njegova nprav je manj bujna, manj plodovita, in njegova misel je obrnjena k analizi.

(Konec prih.)

Pred nevihto.

Temni se na nebu zbirajo oblaki, Duša tudi v strahu nam trepeče,
 ptice plahe letajo po zraki, kadar bliža se oblak nesreče,
 varnega zavetja si iščoč, in sočutnega želi srca,
 predno zabesni viharja moč. ki naj blage ji tolažbe da.

T. Doksov.

Največji greh.

Kako sem rad nekđaj srce Ker mehko imel sem srce,
 odpiral vsem ljudem! ljudem sem bil v posmeh.
 A zdaj pred vsakim ga skrbno Da vsakemu sem vse verjel,
 zaklenem in zaprem. največji moj je greh.

Carmen.

Iz pisem Jurja Šubica.

Ob desetletnici njegove smrti.

Priobčil Ivan Šubic.

XXX.

V Parizu 18. septembra 1883.

Dragi moj!

ako se vendar imaš in kaj počenjaš? — Jaz sem vedno v skrbah, ker mi tako dolgo ničesar ne poročaš o sebi!

Meni se godi za silo. O preveliki smoli sicer ne morem tožiti, a vendar stvar ne gre tako, kakor sem imel upanje tedaj, ko sem prišel v Pariz. Največ neprijetnosti mi dela pač Br Obeta mi zaslužene novce dan za dnem, je sila prijazen in postrežljiv, a denarja le ni, tako da sem se res že naveleljal te komedije. A kaj hočem? Če sem »grob«, dosežem še manj. In končno čakal je še tisti, ki je s hruške padel!

Kopijo po Terburgu sem srečno dovršil. Oni Amerikanec, ki jo je naročil, mi obeta, da bode pozneje iz Amerike še več dela, ako bode kopija ugajala. V kakih šestih tednih pričakujem odgovora in naročila.

Sedaj delam zopet z Beratonerjem — saj se še spominjaš tega imena z Dunaja — več manjših slik, namenjenih za tukajšnje trgovce z umetninami. Naročilo sicer ni briljantno, a delo gre hitro izpod rok, in nazadnje si novce deliva prav po bratovsko. Nadalje me je te dni neki Dunajčan, ki igra tu na borzi, naprosil, da mu za mesec november ali december naredim par slik; to je oni Dunajčan, ki je od mene kupil »Deklico s papigo«. Vidiš torej, da imam za zimo mnogo pripravljenega, in če se le polovica uresniči, bode frankov že toliko na razpolaganje, da bode Juri podkovan mož.

Znanci so še skoraj vsi na deželi, in moja edina družčina je Beratoner. Jako mi je hvaležen, da sem o priliki svojih vojaških vaj ¹⁾ obiskal njegovega očeta na Dunaju ter mu razložil marsikaj, kar je moža potolažilo glede njegovega izgubljenega sina. Poslal mu je kmalu potem par tisoč frankov, in zdaj je stvar na obe strani poravnana.

¹⁾ meseca maja in junija 1883.

Znancem, ki bodo po meni popraševali, izroči moj srčni pozdrav. Piši mi precej po sprejemu tega lista, da ne bodem po nepotrebi v skrbeh!

In Tebi, srce moje, pošiljam poleg najlepših pozdravov sto in sto gorkih poljubov ter

ostajem

Tvoj Juri.

XXXI.

V Parizu 3. maja 1884.

Dragi moj!

Od Sedelmeyerja sem dobil ravnokar večje naročilo in sedaj bodem moral biti priden. Pri Munkacsyju sem imel zadnje čase tudi več posla — on in ona sta neizrečeno ljubezniva letos z menoj, in pri skupnem zajtrku je vedno mnogo zabave.

Pa kaj sem začel s temi »kupčijskimi zadevami«, saj je danes moj namen, da se Ti najpristrčneje zahvalim za Tvoje gorko in prijazno voščilo, katerega sem bil neizrečeno vesel. Bog daj, da ostane najino prijateljstvo neskaljeno do konca dni!

Za god sem dobil mnogo pisem od doma. Vsa ta izpričevala o ljubezni sorodnikov do mene so me v istini ganila. Na tujem ve človek kaj takega drugače ceniti nego doma, kjer le prepogosto zajde vmes prepir in sovraštvo, in to navadno zaradi nerazumljivih malenkosti!

Brat Janez mi je tudi pisal — žalibog, da so novice o ubogem očetu vedno le neugodne. Misel na bolnega očeta mi ne gre iz glave in kali mi vsako veselje. Iz pisem dobivam vtisk, da mi hočejo prikrivati pravo stanje, in zdi se mi, da ni nobenega upanja več . . . Janez se mi smili, ker vem, kako je mehkega srca in kako je obupan. Ti se večkrat z njim snideš — skusi ga tolažiti, če Ti je mogoče!

Te dni je prišel mlad slovenski slikar Petkovšek, rojen Vrhničan, k meni in pravi, da ostane dalje časa v Parizu. Dr. Glaser pride v sredo. Prosil me je, da mu preskrbim kako stanovanje.

»Salon« je letos manj zanimiv. Sicer je razstavljenih dosti dobrih, a nič izvenrednih umotvorov. Munkacsy je razstavil pri Sedelmeyerju sliko »Krist na križu« in obenem prejšnjo sliko »Krist pred Pilatom«. Zadnja slika ni boljša od prve. Jaz imam v Salonu majhen portret, Hynais pa skico zastora za praško narodno gledališče in portret svoje matere.

Salon, delo doma, slikar Petkovšek, skrbi zaradi očeta — vse to provzročuje, da sem za pisanje slabo razpoložen. Zato končavam te vrstice.

Pričakujoč skoro kaj vesti od Tebe, Te pozdravljam in poljubljam tako prisrčno, kakor je to mogoče le

Tvojemu

zvestemu Jurju.

XXXII.

V Parizu 23. junija 1884.

Duša moja!

Odkar sem prejel telegram s prežalostno novico o očetovi smrti, mi nihče ničesar ne piše — in vendar pričakujem z nepopisno nestrpnostjo kaj podrobnejših poročil o zadnjih urah očetovih in o razmerah, ki so nastale doma, odkar so ga ponesli tja ven, od koder ga ne bode nikdar več, oh nikdar več!

Onih dni, katere sem prebil po prejemu brzoglavke, Ti ne bodem popisaval, saj si jih lahko sam slikaš. Dasiravno sem bil že na vse pripravljen, je bil vendar vtisk telegrama grozen. Edina tolažba mi je bila, da ga je smrt rešila daljših muk in daljšega trpljenja.

Dobro mi je delo, da so se ljubega očeta in njegovega delovanja spominjali celo češki listi. »Zlata Praha« je prinesla notico o njem in naznanila njegovo smrt z jako toplimi in simpatičnimi besedami in to na odličnem mestu. Glej, da dobiš dotično številko. —

V Normandijo nisem šel, kar sem poprej vestno nameraval — kaj pa tudi hočem, vsaj mi izguba očeta ogreni vsak trenotek in vsako zabavo. Kakšno je pač to življenje!

Upam, da mi kmalu obširneje sporočiš o naših domačih razmerah. Bojim se, da so doma prežalostni in prepotrti in da zategadelj ne dajo nobene vesti od sebe.

Prisrčno Te pozdravljam in poljubljam ter ostajem

Tvoj

Juri.

XXXIII.

V Parizu 26. novembra 1884.

Srce moje!

Strašno dolgo sem zopet molčal — neprijetna dela, mnogo skrbi, malo veselja do pisanja — vse to je bilo povod, da šele danes zopet

vzamem pero v svojo desno roko in Ti po stari slovenski šegi pišem čez hribe in doline.

Jaz životarim vedno po starem. Slabo mi ne gre ravno, a tudi bahati se ne smem, da se imam predobro. Vsakdanjih potreb mi ne primanjkuje, a da bi prišel do kakega večjega dela, zato mi vendar ne preostaje novcev. Stroški za tako podjetje so tu v Parizu jako veliki, v nobeni primeri z Dunajem. Vendar hočem za prihodnji salon nekaj pričeti — osnutek nosim že dolgo v svoji glavi!

Brat Jancz je došel v Kaiserslautern in prevzel profesuro dekorativnega slikanja na tamošnjem novem obrtnem muzeju. On še vedno bolešno žaluje po izgubljenem očetu in se ne more potolažiti. Tudi meni pridejo trenotki, ko čutim vso boleost in vse gorje, ko spomin in žalost človeka posilita; pa kaj se hoče, življenje je življenje. Treba je vse prebiti, in ne preostaje nam drugega, nego ohraniti blag spomin na to blago dušo!

Jancz mi obenem piše, da se boji zame zaradi kolere, ki je nastopila v Parizu. No v tej zadevi ga bodem še danes potolažil. Vnanji listi stvar silno pretiravajo. Tu nihče ne ve o koleri, in o kakem strahu ni govora. Kaj pa izda par mrtvecev na dan?

Ali si videl v »Zlati Prahi« moje skice iz Bosne? Tam imajo še nekaj takih risb od mene in pišejo mi, da pridejo v kratkem na svetlo.

Petkovšek je prav slabega zdravja in mora večjidel presedeti v svojem stanovanju. To je vzrok, da se sedaj redkeje vidiva, ker nimam časa, da bi pogosto zahajal k njemu. Sicer mi je pa družba njegova jako ljuba zaradi zabave v materinem jeziku in ker je on zelo dobra duša. Drugače pa mislim, da bi smodnika ne bil iznašel. Zelo je mlad in zelo neizkušen.

Za »Zvon« ne vem kaj počiliti. Če paletim na kaj zanimivega bodem z veseljem poročal — toliko povej prof. Levcu in sporoči mu obenem moj pozdrav!

Zdravstvuj, draga duša, in sprejmi najboljše pozdrave in poljube od svojega

najboljšega prijatelja

Jurja.

XXXIV.

V I' Isle Adamu 20. januarja 1885.

Dragi moj!

Da bodeš dal enkrat mir, ti pošljem črtic o sebi, katere zahteva g. L. Začenjam torej:

»L. 1872. sem prišel k Wolfu in ostal pri njem eno leto. Mojster Wolf je l. 1873. posredoval pri kranjski hranilnici, da so mi omogočili obisk svetovne razstave na Dunaju. Meseca septembra sem šel na Dunaj, tam prodal svojo »retour-karto« ter ostal pri gostoljubnem sorodniku Fr. F., poštnem uradniku, ki mi je v prvem času mnogo pomagal, da sem mogel ostati na Dunaju. Napravil sem izpit v akademiji in postal njen redni učenec. Ta zavod sem obiskoval do konca l. 1875. Tega leta sem tudi dobil zlato Fögerjevo svetinjo za najboljšo kompozicijo po Schillerjevih vrzih iz »Hoje na plavž«: »Der ist besorgt und aufgehoben, der Graf wird seine Diener loben«. Ko sem bival na akademiji, sem v prostih urah mnogo pomagal novo nameščenemu profesorju Griepenkerlu pri njegovih velikih slikah za razne monumentalne zgradbe v Atenah. Od l. 1875. do oktobra l. 1877. sem nosil vojaško suknjo v Trstu in jedel komis. Ko sem se bil povrnil na Dunaj, sem dobil vladno naročilo za sliko sv. Roka, ki je romala potem v neko cerkev na Tirolsko. Med tem delom sem moral za 6 mesecev v Bosno, kjer sem pomagal zmagovati »ustaše«. Ko sem prišel zopet na Dunaj, sem sliko dovršil, in ker je jako ugajala, sem dobil akademični »Studienpreis« letnih 200 gld. za specialno šolo prof. Griepenkerla. O počitnicah l. 1879. sem šel z grofom Mensdorfom na Češko ter bival tam na grofovskih gradovih v Preitensteinu pri Plznu in pozneje v Borkovicah na Moravskem. Tu sem mnogo risal po naravi. Meseca novembra mi je došlo vprašanje dunajske akademije, če hočem z dobrimi pogoji iti slikat Schliemannovo palačo v Atenah. Z veseljem sem ponudbo sprejel, nastopil potovanje in se 5. decembra l. 1879. že izkrcal iz ladje ter stopil na klasična grška tla. Pričel sem takoj z delom in kmalu si uredil življenje, kakor si ga človek lepše misliti ne more. V domovini se je domačim godilo dobro, vsi so bili zdravi in zadovoljni. Jaz sem bil mlad, čvrst, poln najlepših upov in nad. Prislužil sem si več, nego sem potreboval, in dela je bilo za leto in dan. Brezskrbno živeč v družbi umetnikov in učenjakov, s katerimi smo se shajali redno vsak teden pri soarejah v Schliemannovi hiši, sem prebil najlepše čase svojega življenja na grški zemlji. Omeniti moram, da je bilo samo to leto mnogo tujcev v Atenah, posebno arheologov in arhitektov z Nemškega, Francoskega, Ruskega in tudi z Avstrijskega. S premnogimi sem napravil znanje in preživil z njimi dobo, polno pobude in zanimivosti. — V Schliemannovi palači sem delal nekaj po starih slikah iz Pompeja, večinoma pa po lastnih kompozicijah. Na veliki verandi sem napravil devet muz, skoraj v naravni

velikosti, plavajočih po višnjem zraku. Ravno tam na stranskih stenah sem naslikal štiri elemente in štiri letne čase, v glavnem salonu alegorični friz z malimi amoreti, ki se pečajo z arheologijo: eni kopljejo, drugi pregledujejo, tretji popisujejo i. t. d. najdene starine. Akvarelno skico tega stropa si je izprosila soproga angleškega poslanika. Njej sem dal tudi originalne risbe »Raje«, katere sem risal l. 1878. za »Dunajski Zvon« in to na željo Stritarjevo, kateri mi je bil ves čas mojega bivanja na Dunaju dobrohoten in prijazen mentor. Pri Schliemannu sem nadalje slikal še nekatere lastne kompozicije: Ganimeda, plešoče bakante in bakantinke (več skupin), mnogo figuralnih in ornamentalnih okraskov i. t. d. Z arhitektom Zillerjem sva dokaj ornamentalnih stvari skupaj komponirala. Naredil sem več portretov, tako ženo Zillerjevo, njegovega mlajšega brata, nekaj grških veljakov i. t. d. — Po preteku enega leta sem se s težkim srcem ločil od čarobne grške zemlje ter se odpeljal v Pariz, kjer zdaj delam velik plafond (3 x 5 m) za tukajšnji javni lokal.«

Zdaj naj bode dovolj te avtobiografije. Vem, da se bode g. L. premalo zdelo, a za take stvari nisem ustvarjen. Če more kaj porabiti, naj vzame, olepša ali skrči — svobodno vam peresnim dušam!

Zdrav sem. Tukaj imamo mraz in sneg. Tu v Isle-Adamu bivam pri znancu Rusu, kjer sem jako dobro spravljen. V Pariz imam samo eno uro po železnici in zato večkrat smuknem tja.

Zdravstvuj in sprejmi prisrčne poljube od

svojega

zvestega Jurja.

Književne novosti.

Fr. Ks. Meško: Slike in povesti. Kakor lansko leto, nam je podarila »Slovenska Matica« tudi letos v Knezovi knjižnici več krajših spisov iz umetniškega peresa znanega in priljubljenega našega beletrista Frana Meška. Vseh pisp je letos devet.

»Vojak Ivan« me spominja precej Podlimbarskega »Krokarjevega Petra«, ki ga je bil pred nekolikimi leti prinesel »Ljubljanski Zvon«; vendar je prav lahko mogoče, da Meško za ta spis niti vedel ni. Razložek med obema spisoma je ta, da zapelje Petra preveliko kopnenje po materi v to, da pobegne od vojakov, dočim igrata pri Ivanu mati in ljubica približno enako ulogo, in je videti torej, kakor bi bilo Ivana domotožje sploh privedlo do upora proti vojaškim zakonom. Zadnje se v istini morda večkrat dogodi nego prvo,

a ne da se tajiti, da je motiv, katerega se je poslužil Podlimbarski, lepši, kakor se meni tudi konec v Podlimbarskega povestici vidi naravnejši nego v Meškovi sliki, kajti to, da pade Ivan v Savino, se zgodi nekam preveč nepričakovano. Sicer pa se z umetniškega stališča tudi temu koncu ne da nič oporekati . . .

V »Spoznanju« nam je podal pisatelj tipičen zgled moške vihravosti in brezvestnosti; pokazal nam je v tej lepi silhueti, kako se zamori včas za vselej nedolžno žensko srce, kajti vtisk, ki ga napravi na neizkušeno bitje razočaranje, kakršno je doživela Helena, se zaje za vselej v meso in ne izgine nikdar več iz spomina. Star predmet, a kako krasno obdelan! . . .

V črtici »Pravica do sreče« nam stopa pred oči več pristnih, človek bi slutil, da naravnost po naravi posnetih prizorov iz delavskega življenja. A tudi dušo delavčevu je razgrnil v tej sliki pisatelj pred nami in nam pokazal s fino psihologijo, kako in kake misli se snujeje v možganih delavca-trpina . . .

Nekateri so Mešku hudo zamerili, da je konec tega spisa svojo lastno osebo potisnil v ospredje, da je povedal sam, kake nazore ima o »pravici do sreče«. No da, z onimi pravili o pripovedni tehniki, ki veljajo že nekaj časa za prava, se to nikakor ne da spraviti v skladje. Toda jaz vprašam: kaj pa naj bi bil storil Meško? . . . Ali naj bi bil mar iz zgolj tehničnih vzrokov zamolčal, kar mu je bilo pri srcu? . . . Pomisliti treba, da so bila vsa ta pravila, na katera se mnogi tako radi sklicujejo, umestna toliko časa, dokler je veljalo slikanje miljeja za vrhunec umetniškega stremljenja; zdaj, ko se zahteva od vsakega umotvora zopet ideje, se z onimi pravili ne bo izhajalo več, in odpustiti se bo moralo pisatelju, če bo včas kaj grešil zoper nje. Kam se pride, ako se kdo preveč trdovratno oklepa takih pravil, nam je pokazal dovolj jasno Zola v svojem najnovejšem večjem delu, v »Plodovitosti«. Zola se je tu res z občeudovanja vredno doslednostjo držal načela, da ostani pisateljeva oseba v ozadju, a zato pa podi svojega junaka od kraja do kraja, in naleteti mora ta povsod baš na tisti pogovor, ki ga pisatelj potrebuje, da razodeva lahko na njegova usta svoje ideje, tako da začne čitatelj naposled že protestovati in da uzlovoljen vzklikne: »To je abotno — to je nemogoče! . . .« Vsekakor je Zolov način pripovedovanja nenaravnejši nego način, ki se je očitel Mešku! . . .

Čudno, da nam kaže Meško tako rad našega kmeta v pravadah! Čudno, mislim, glede na stan njegov! Kaj takega, kakor nam je podal ob svojem času v povestici »Hraste« in zdaj v sliki, ki jo je naslovil »Pot čez travnike«, bi človek prisodil že prej kakemu juristu. Ali je to reš vse opazovano? . . . Ali pa so ga morda tuji zgledi dovedli do tega, da se je lotil takih predmetov? . . . Morda se dotaknem tega vprašanja še pozneje! . . .

»Moja mati ni poštena« — ta črtica bi bila morda še boljša, nego je, če bi bil pisatelj dekletcu, tisti Juliki, prisodil nekoliko več naivnosti. Lepi so pisateljevi lastni občutki, ki nam jih razodeva v tej »silhueti«, in tudi upravičeni so. Upravičen je tudi pisateljev strah, da bode učinkovalo kakor strupena sapa na ubogo dekle, kadar se zave, kako mater ima. Toda da bi ji bila prišla ta zavest že v teh letih, da bi se bila zavedala že zdaj pomena onih besed, ki jih je le nekeje pobralo ter izgovorilo proti njej ravno tako malo izkušeno otroče, kakor je bila ona sama, se mi zdi neverjetno, nemogoče! . . . Julija naj bi le jokala — dovolj žalitve je za njeno mater, če ji očita kdo, da je nepoštena; toda da odkimava neverno z glavico, ko čuje tolažbo, je vendar preveč . . .

Najlepša izmed vseh pies se zdi meni ona, ki ji je dal pisatelj naslov »Moje poti«. — To je nekaka apoteoza matere, apoteoza ljubljene deve, dveh dragih izgubljenih ženskih src! . . Tu je razgrnil Meško pred nami vse svoje srce, pokazal nam je vse, kar je kdaj usodno poseglo v njegovo življenje, kar mu je kdaj pretreslo dušo. Dosti ni tega, kar je doživel, saj je še mlad! Marsikdo je doživel to, kar on, in še kaj več, a Meško nam je predložil z živimi bojami, kako so ti usodni udarci učinkovali na njegovo nežno, mehko pesniško dušo. Človeku se zdi, kakor da bi bil Meško v te vrste izšel vso svojo srčno kri, in kdor ima srce, mora čutiti z njim. Ta piesa se čita, kakor kaka visoka pesem, katere zamolkli akordi se izlije naposled v prekrasno, svetlo harmonijo.

Ena izmed najtemnejših slik je ona »V koroških gorah«. Človek bi skoro rekel, da je zločin, s kakršnim se završi ta slika, nemogoč, in vendar je meni samemu znan podoben slučaj iz istinitega življenja!

V »Izgubljenem življenju« je obdelal Meško star predmet na jako izviren način. Semtertja Meško sicer rad malo pretirava. Da bi se začele Kolkolovemu Boštjanu kar tako meni nič tebi nič usipati solze po licih, se mi ne zdi kdovekako verjetno. Tudi je konec pri tej povestici nekoliko premalo posredovan. Človek si ne more prav misliti, da bi se bil oni simpatični Lipe izpremenil kar tako v toli odurnega in predrznega postopača. Tu bi ne bilo napačno, ko bi nam bil pisatelj pokazal nekoliko tudi, kako je začelo iti z Lipetom navzdol . . .

»Ciril Zavozel«, zadnja izmed slik, se odlikuje po rahli ironiji, ki nam bije semtertja iz nje na uho. Brez dvojbe se nahajajo tudi taki poetje na svetu, kakršnega nam slika tu Meško v svojem Cirilu — take sanjave, mehke duše brez prave življenske energije. Toda da bi se onemoglost življenskega nagona stopnjevala pri mladem človeku do tolike mere, kakor se to zgodi pri Cirilu, se zdi vsaj meni nemogoče. Če bi se bil Ciril ustrelil ali če bi bil skočil v vodo tam, kjer so bili privlekli Elo iz nje, ne bi rekel nič; kaj takega se dogaja često! A da se da Ciril na gomili ljubljene deve zamesti v sneg, to se zdi meni vsaj popolnoma neverjetno. Kaka čudna, nenaravna letargija bi bila to! . . Res namigava pisatelj, da niti oče Cirilov niti mati njegova nista bila normalna, tako da imamo torej opraviti z nekako dedičnostjo. Toda ta dedičnost bi se bila morala pokazati po mojem mnenju na kak način vendar že prej! . .

Karakteristično za vse te slike in črtice je to, da se končavajo vse z neko disonanco . . . Samo piesa »Moje poti« je baš v tem različna od drugih. Zdi se mi, kakor bi bil hotel tu Meško sebe in druge prepričati, da je našel svoje zavetišče in tolažbo, da se je povzpел do svoje filozofije, da kliče s Salomonom: »Vanitas vanitatum vanitas!« Vse druge piese pa napravijo na človeka vtisk, kakor da bi bilo življenje zapustilo nekako temoto v pisateljevem srcu, kakor da bi mu nedostajalo nečesa, kakor da bi koprnel po nečem izgubljenem, in to da je vzrok, da vidi povsod nesoglasje, da ne more dati nobenemu svojih proizvodov vselega, skladnega konca . . .

Na kompozicijo pri svojih spisih Meško ne pazi mnogo. Jaz sem tega mnenja, da bodi vsak pisatelj tudi nekoliko arhitekta. Tega mnenja Meško, kakor je videti, ni. V tem prepričanju me potrjuje zlasti tudi dejstvo, da se bavi Meško najraje z manjšimi spisi, s slikami, črticami. Tudi njegov daljši roman »Kam plovemo« se po kompoziciji ni odlikoval posebno. A ta nedostatek opažamo bolj in manj pri vseh mlajših pisateljih. Mnogi mlajši pisatelji

gledajo samo na to, kako bi razodeli vse svoje, tudi najsubtilnejše občutke; za to, v kaki obliki, v kaki logični zvezi naj se to zgodi, se brigajo ubogo malo. Jaz tega ne morem povsem odobravati. Jaz mislim, da se motijo tisti, ki menijo, da življenje samo na sebi ne komponuje, ter smatrajo radi tega kompozicijo za nekaj postranskega, če ne celo za nekaj nenaravnega. Tisto, kar imenujemo usodo, slučaj ali kakor že, igra včasih jako imenitno ulogo v življenju posameznega. To so vam čudovito zapleteni romani, ki jih snuje včasih življenje! . . . A mi od samega življenja dostikrat ne vidimo življenja! . . .

Meško torej, kakor rečeno, svojih spisov ne sestavlja kdovekako umetno; on nam opisuje posamezne prizore brez prave zveze, kakor mu je zdaj ta ali oni bolj pri srcu. Toda kako nam jih opisuje! . . . Vsaka še tako navadna stvarca, ki jo pripoveduje on, nas zanimlje in nas mora zanimati! . . . Včasih učinkuje s čudovito silo na nas kaka slika, o kateri bi pri najboljši volji ne mogli povedati, kaj je pravzaprav na njej. Par dreves, pod njimi klop, v ozadju morda kos večernega neba — drugega nič — in vendar, kako vpliva to na nas, kako se nas loteva hrepenenje, da bi mogli sesti na to klop, da bi se mogli vdati temu miru, ki nam diha iz slike nasproti! . . .

Tako se nam godi pri Mešku venomer! . . . Meško je izredno fin opazovalec. On vidi in sliši mnogokaj, česar mi drugi ne vidimo in ne slišimo, in često nas frapira z malenkostjo . . .

Med našimi mlajšimi pisatelji je Meško morda najboljši psiholog. Toda v njegovo psihologijo jaz nimam povsod pravega zaupanja . . . Ta psihologija je lahko istinita, a je včasih morda tudi samo namišljena . . . Njegove slike iz narave pa so vedno pristne! Bolj še nego njegovo poznanje človeške duše cenim torej jaz tisto njegovo zmožnost, s katero nam predločuje to, kar je videl, tako živo in plastično . . .

Meško slika vselej s krepkimi, markantnimi potezami in z živimi, govorečimi barvami. Vse, kar napiše on, se nam vtisne neizbrisno v spomin in bolj še morda v srce . . . In vse je obdahnjeno in ozarjeno z neko sladko, mamečo poezijo . . .

Od domačih pisateljev je vplival na Meška najbolj Kersnik. Da, rekel bi skoro, da je začel pisati Meško prozo prav neposredno pod vtiskom, ki so ga napravili nanj nekateri Kersnikovi spisi. V prvi Meškovi povestici »Hrasta« rentarči stari Medved: »Prokleta pravica na svetu — prokleta pravica!« . . . A kako vzklika v Kersnikovem »Otroškem dohtarju« Molek? — »Oj ti prokleta pravica — ki te nosi svet!« . . . Meni se zdi, kakor bi to ne bil zgolj le slučaj . . . In tudi v črtici »Pot čez travnik« vzdihla Strah: »Ali je to pravica! Oj ti prokleta pravica!« . . .

In tako spominja še marsikaj na Kersnika. Spričo tega upam, da mi Meško ne zameri, če sem omenil zgoraj nekaj o tujih zgledih . . . Saj mu ne očitam posnemanja! . . . Tak vpliv tujega pisatelja pri prvencih ni nič sramotnega, da, v tem slučaju bi le dokazoval, da je imel Meško že z vsega početka jako fin okus . . . Mogoče pa tudi, da se motim! . . . Vsekakor bi rad vedel, če sem pogodil pravo! . . .

Dr. Fr. Zbašnik.

Marco Visconti. Spisal Tomaso Grossi. Slovenski prevod izšel v »Svetovni knjižnici«. Založil Andrej Gabršček v Gorici. Cena 2 K 40 vin. 235 strani.

Založništvo »Svetovne knjižnice« se je namenilo, podati slovenskemu občinstvu znamenita dela svetovne literature v prevodih. Ta namera je vsekakor

hvale vredna in zasluži zanimanje najširših krogov. Ali podjetje je tudi težavno. Izdajatelj mora dobro poznati tuje književnosti in mora imeti bistro oko, da izbere dela, ki jih je vredno posloveniti. Vrhutega pa mora tudi skrbeti za dobre prevode. Kdor je »Gerški tiskar« predložil Grossijev roman »Marco Visconti« za »Svet. knjižnico«, ji ni dobro svetoval. V neslovenskih literaturah je skoro nepregledno število leposlovnih del, ki bi zaslužila, da jih spozna naše občinstvo; »Marco Visconti« pa je roman, ki bi dobil za nas šele tedaj toliko veljave, ko bi imeli že mnogo, mnogo znamenitejših del prevedenih.

V predgovoru povzdiguje prevodilec Grossijev roman jako visoko. Omenim naj, da mi ta predgovor ne ugaja. Čitati ga je kakor kakšno reklamno beležko, ne pa kot pripravo čitatelja.

Kes je, da so mnogi imenovali »Marca Viscontija« najboljši italijanski roman izza »Promessi Sposi«. Tudi Settembrini, ki piše jako temeljito o Grossiju, navaja to mnenje. Ali kakor njemu, se zdi tudi meni napačno.

Tommaso Grossi je bil rojen leta 1791. v Belluni ob Komskem jezeru, umrl pa je leta 1853. v Milanu. Romantizem je bil takrat v cvetu, in moda je bila, zajemati snovi iz srednjega veka. V tisti dobi so razni pesniki iskali idealov. Tudi Grossi je zaplaval po tisti struji. Napisal je — kakor priobčuje Settembrini na strani 324. — nekaj čuvstvenih pesmi v milanskem narečju, potem leta 1820. novelo »Idegonda«, leta 1826. pesem v 15 spevih »I Lombardi alla prima crociata«, roman »Marco Visconti« in »Ulrico e Lida«. Tukaj se nam je baviti samo z »Markom Viscontijem«, njegovim glavnim delom.

Ko prvič srečamo Marka, čujemo, da je velik mož. To nas ponekod iznenadi, in ves čas čakamo dokazov za njegovo veličino. Ali zaman. Morda je velik junak v vojnem zmislu srednjega veka, več pa ne. Mladenič je ljubil dekle Ermelinda, a po sili in z zvijačami so jo prisilili, da je poročila ničlo, grofa del Balzo, s katerim ima sebi nenavadno podobno hčer Bice. Vanjo se zaljubi Markov sorodnik Ottorino, dasi mu je njegov gospodar Visconti namenil drugo dekle. Slučajno vidi Marko Ottorinovo ljubico, in slika nekdanje Ermelinde, v Bici pomlajene, mu vstane v duhu. Poloti se ga silna strast, ki ga naredi brezumnega. Sedaj hoče sam pridobiti Ottorinevo nevesto, mladeniča pa preganja z vsem srdom, kar ga je zmožen. Na nekem turnirju se bojuje neznan z Ottorinom in ga skoro ubije. Ker mora odpotovati v Lucco, kjer je postal po srednjeveških šegah gospodar mesta, naloži oskrbniku Pelagru, pravemu lopovu, naj prepreči poroko Ottorina z Bice, toda ne stori naj jima nič žalega. Pelagrua v družbi z Lodrisijem Viscontijem sluša rad, a oba skleneta, porabiti vsako sredstvo, da ugodita Marku, seveda iz egoističnih nagibov. Poroka se je tajno izvršila. Lodrisio in Pelagrua pa dasta Ottorina in Bice deloma po sili, deloma z zvijačami razstaviti in zapreta vsakega na drug kraj. Ko Ermelinda, zopet s pomočjo zvijač, izve, kaj se je zgodilo, piše Marku, misleč, da se je vršil njegov nalog, naj ji vrne hčer. Marko pobesni, pride v grad, kjer je Bice zaprta, pa jo najde v podzemni ječi; Bice, že vsa oslabela, se še bolj prestraši, ko začuje ropot pred vrati. Jedva toliko časa še živi, da se povrne Ottorino, in v njegovi navzočnosti umrje. Marko je izvedel, kdo je kriv lopotvščine. Tudi Lodrisio se je hudo prestrašil. Da bi se rešil, pohiti v Milan in razkrije cesarjevemu namestniku zaroto, ki jo je koval Marko z Lodrisijem proti njemu. Prišedšega v namestnikov dvor, pograbiijo Marka skriti vojaki, ga grozno izmrcvariijo ter vržejo skozi okno na cesto, kjer umre. Ottorino pa gre v sveto deželo.

Kaj naj bi nam v tej povesti tako »prijetno in izdatno« blažilo srce, res ne vem. Morda cela vrsta lopovščin, ki zahtevajo nedolžne žrtve! . . . Pač pa vem, da vidimo v vsej povesti polno ljudi, ki nam ostanejo docela nejasni. Marko ni nikakor karakteriziran. O Ottorinu vemo, da je hraber in zaljubljen v Bice, o Bice, da je lepa, materi popolnoma podobna in zaljubljena v Ottorina. Kar je v romanu res zanimivo, so šege srednjega veka, prav barbarske, neomikane, razuzdane šege, slike cerkvene dekadence, propad pravnih razmer i. t. d. Ali to ni povest. Lepo so opisane nekatere posameznosti: Komsko jezero, turnir, dvoboj za »božjo sodbo« . . . ali epični del nam nikakor ne zadostuje.

Takrat, ko je Grossi napisal roman, se ni bilo čuditi uspehu. Realno pojmovanje pristnih ljudi, psihološki moment, plastična karakterizacija . . . to še ni igralo v epiki take vloge kakor dandanes. Čitatelji so bili srečni, če se jim je opisovalo nekaj fevdalnega življenja in pri tem ščegetal njih religiozni čut ter obujala sentimentalnost. Ali danes je verizem tako globoko vplival, da pač lahko nastanejo nove struje slovstva, ne morejo pa stare vstati iz grobov. In ideali srednjega veka ne morejo nikdar več postati naši ideali.

Za domačo italijansko literaturo ima »Marco Visconti« vrednost, in prštevat ga je znamenitejšim delom njegove dobe. Ali ako se hočemo mi seznaniti s svetovno literaturo, moramo najprvo poseči po znamenitih delih sodobnih pisateljev, potem pa pride iz prejšnjih časov še cela vrsta spisov prej v poštev nego Grossijeva dela.

Še nekaj treba omeniti. Slovenski prevod »Marca Viscontija« ni baš vzoren. Prelagatelj rabi besedo »uni«, često se poslužuje nedovršnih namesto dovršnih glagolov ali pa nasprotno; namesto »spremiti« piše »pospremiti«, in italijanizmov, kakor »storil jim je trpeti v monških ječah« in podobnih napak vse mrgoli.

»Goriška tiskarna« je obljubila, da objavi Tolstega »Vstajenje« v »Svetovni knjižnici«. To je pravi izbor. Želci bi, da bi nas tudi v bodoče »Svet. knjižnica« seznanjala s takimi literarnimi proizvodi; malo jih ni, a slovenskim čitateljem bodo bolj koristili nego »Marco Visconti«.

E. Kristan.

Kosi Anton: Zabavna knjižnica za slovensko mladino. IX. z v. Delavnemu izdajatelju je lahko v veliko zadoščenje, da je njegova »Knjižnica« dosegla že deveti zvezek. Tudi ta pridobi podjetju gotovo novih prijateljev spričo svoje mladini primerne vsebine in priprostega sloga. Odsvetovali bi pa naravnost g. izdajatelju take članke, kakor je članek »Poljedelstvo je podlaga omiki«. Da ni preveč vezane besede, to utegne mladini knjižico prikupiti. — Naroča se ali pri g. pisatelju v Središču na Štajerskem ali po knjigarnah.

Fr. J.

Guida, storia di Cividale, spisal G. Grion. Povodom Pavla Dijakona slavnosti v Čedadu je izdal tamošnji magistrat to knjigo. Ona podaje ne le natančno zgodovino Čedada, nego tudi mnogo izvirnih podatkov za zgodovino čedadskih Slovencev. Škoda je le, da g. pisatelj živi v ideji, da so slovenska imena med beneškimi Slovenci le izkvarjena po latinskih. Njegova »toponomastika« se je slabo obnesla, n. pr. tolmačenje imen: Corn-apo, N-atis-sa, Ciaro i. t. d. iz keltščine! Skrila izvaja od »skrito« (recondito), Šijak od »Subiacum«; a Jeronišče je izpremenil v »Jaromiti«. Zgodovinski del pa je prav vzgleden in tem pomenljivejši, ker prinaša 100 dosedaj še ne objavljenih dokumentov.

S. Rutar.

Dr. Hirc — H. pl. Hranilović, Zemljepis Hrvatske. Založnika razpošiljata 16 str. obsežni »Pristup« (nekak ogled) knjige, ki bo obsegala 60 tiskanih pol z več kakor 200 slikami. Iz vsega je razvidno, da bo knjiga prav zanimiva in stala na vrhuncu znanosti. »Pristup« sam nam še ne daje pravice ocenjevati njene vsebine, ali oprema (slike) je prav lepa, in mi bi le želeli, da bi tudi »Slov. Matica« svojo »Slovensko zemljo« vsaj v taki obliki izdajala. Slov. razumništvu pa in zlasti našim knjižnicam, ne izvzemši učiteljskih, priporočamo »Zemljepis Hrvatske«.

S. Rutar.

C. de Franceschi, I castelli della val D' Arsa. V uvodu je narisana ob kratkem vsa zgodovina istrska, potem pa slede zgodovinski podatki o Lupoglavi, Boljunu in Vranji, Kožljaku, Pasu in Belaju, Cepiču in Kršanu. V dodatku je nekaj dosedaj še ne izdanih dokumentov in rodovniki važnejših istrskih gradnikov, n. pr. Herberštajnov. Knjiga je mirno pisana brez strastnih napadov na Slovence, kakršne smo navajeni čitati pri drugih istrskih zgodopiscih. Pisatelju se je začelo celo svitati, da stari »Ronz« je sedanji Roč, čeravno nima pojma o slovenskem rinizmu. Na str. 117. imenuje našega Trubarja »Peter«.

S. Rutar.

Prva slovenska umetniška razstava v Ljubljani. Meseca septembra in oktobra t. l. bodeta zapisana v zgodovini slovenske upodablajoče umetnosti kot mejnika žalostne minolosti in vesele bodočnosti. V teh dveh mesecih bode namreč odprta v veliki dvorani »Mestnega doma« prva slovenska umetniška razstava. 15. sept. stopijo naši slikarji, kiparji, podobarji, risarji in arhitekti prvič združeni pred domačo javnost. Kakor uboga, bojazljiva pastorka se je skrivala doslej naša umetnost. Le redkokdaj je bila razstavljena po trgovskih izložbah kaka slička ali kaka soha, kjer pa spričo slabe, neprimerne razsvetljave ter neumestne sosesčine navadno ni prišla do umetniške veljave. Večina naših upodablajočih umetnikov je ostala občinstvu neznana. Niti imen ne pozna slovenska javnost. Razumljivo je torej, da slovenski slikarji in kiparji niso uživali tistega ugleda, katerega zaslužijo, in prav zategadelj so imeli tuji — dostikrat prav ničevi — umetniki med Slovenci več dela in več zaslužka nego skromni, skriti domačini. S prvo slovensko umetniško razstavo pa se napravi konec dosedanjim nezdravim, krivičnim razmeram. 15. sept. t. l. nastopijo naši umetniki prvič združeni v krasno enoto kot stan pred svoj narod ter v slogi in edinosti dokažejo, da v svojih skrivanih niso spali, nego da so se vzlic skrajno neugodnim prilikam povzpeli do tolike umetniške višine, da morejo tekmovati s srečnejšimi tujci. Poslej bo torej narodna dolžnost vseh naših slojev in stanov, da dajo naročil in zaslužka domačim umetnikom in ne več tujcem, ki nam niso tuji le po rodu in jeziku, nego tudi po duhu, po sujetih svojih del. Izginiti morajo poslej iz naših cerkv navadno prav rokodelske slike in neokretne tvorničarske sohe nemških in drugih »umetnikov« teč se umakniti umetniškim delom domačih kiparjev. Izginiti morajo tiste šablonske podobe tujcev ter napraviti prostor umetniškim slikam naših in drugih slovanskih slikarjev. V

naših sobah poslej ne sme biti več tistih Faustov, Marjetic, Romejev, Julij, tistih nemških vitezov in plemenitašinj pa tistih dolgočasnih italijanskih obrazov. Tudi Goetheji in Schillerji se morajo umakniti z naših miz in omar. Naši kiparji nam ustvarijo v mramorju in mavcu slovenske junake in prvake z bojnega in in umetniško-literarnega polja. A tudi slovenskih originalov pa lepih naših dekliskih ter ljubeznivih otroških slovenskih obrazov poslej ne bo manjkalo. Prva slovenska umetniška razstava dokaže narodu, da so naši kiparji sposobni najlepših in najtežjih del — naše občinstvo pa bo moglo naročati pri njih vsega, kar je skladno z našim narodnim duhom in okusom. Doslej so bili naši umetniki čestokrat vezani z obziri, ki nimajo z umetnostjo prav nobene zveze. Marsikak slikar in kipar je moral s krvavečo dušo zatajevati se v svojem stremljenju ter prirezavati svojemu kvišku hrepenečemu geniju nemirna krila. Rokodelstvo, šablonska obrt je imela doslej pri nas, žal, tudi na umetniškem polju največ posla in priznanja. Poslej pa mora biti zmagovalna misel svobodna tudi na umetniškem torišču. Ob prvi slovenski slikarski in kiparski razstavi se uči okusa tudi priprosto naše ljudstvo — dolžnost naše kritike pa bo, povedati mu, kaj je lepo, kaj je umetnost. Le umetniški moment je odločilen pri razsojanju umotvora, vse drugo je nebitvenega pomena. Za pravo razumevanje in uživanje umetnosti bo sploh treba ob tej priliki izpregovoriti kaj več, kajti med našim — tudi najboljšim — občinstvom jih je še prav malo, ki znajo — gledati umotvore, še manj pa takih, ki sodijo slike in kipe po bistvu, ne pa po slučajnih, nevažnih malenkostih. Vzgojevalni moment je potemtakem pri bodoči I. umetniški razstavi prav posebnega pomena, zato pa je želeli, da bi bila razstava tudi z dežele mnogoštevilno posečana, ter da bi se z njo prav obširno bavilo vse slovensko časopisje. »Umetniško društvo«, ki živi jedva leto dni, dokaže s svojo razstavo takoj spočetka svojega obstanka, da je za kulturo in estetiško izobrazbo našega naroda prepotrebno, in da je samo obžalovati, ker se ni ustanovilo že prej. Narodna dolžnost pa je vseh rodoljubov in rodolubkinj, da podpirajo ne le moralno, nego tudi gmotno to prevažno kulturno društvo. Naša literatura in glasba sta se povzpeli že tako visoko, da ju moremo pokazati tudi večjim in bogatejšim narodom, naši operni pevci in slovenski igralci in igralka kažejo in so kazali svojo veliko umetnost na cesarskih in kraljevih odrih, — naši arhitekti so priznane kapacitete v tujini — poslej bodi naša naloga, da pripomoremo tudi našim vlenadarjenim slikarjem in kiparjem do veljave in ugleda. V to pomozi naša I. umetniška razstava ter požrtvovalnost zavednih Slovencev!

F. G.

Strossmayerjev jubilej. Dne 8. septembra t. l. preteče 50 let, kar je bil dr. Josip Juraj Strossmayer posvečen za škofa djakovskega. Z ozirom na to redko slavnost je izpregovoril na občnem zboru »Hrvatske Matice« dr. Smičiklas letos te-le besede: »Naš proslavljeni biskup Josip Juraj Strossmayer slavi ove godine prerijetku slavu. 18. novembra godine 1849. bude imenovan za biskupa, a 8. septembra god. 1850. bude v Beču od papinskoga nuncija za biskupa posvečen. Odmah iza toga nastupi svoje biskupovanje, u trideset i petoj godini svoga života. Po milosti božjoj slavi naš svečar 8. septembra i slijedećih dana ove godine petdesetgodišnjicu svoga veoma zaslužnoga za crkvu i narod hrvatski biskupovanja. Ovakovu slavu slavi u jednom stoljeću u cijelom kršćanskom svijetu kadgod jedan, dva, a znadu proći i cijela stoljeća, da ne proslavi niti jedan. U našem hrvatskom narodu ovo će biti jedini slučaj za ovo hiljadu go-

dina, što možemo pratiti godine biskupovanja naših biskupa. Slava i čast budi svim biskupima našega naroda, slava i čast onima, koji su naš narod branili mačem ili perom. Teško ćete ipak naći biskupa, koji bi s narodnom prosvjetom jače svezao svoje ime, nego što ga svezao sa narodom hrvatskim naš ovogodišnji svećar... Poslednje besede g. dr. J. Smičiklasa potvrđuje svak Slovan, podpisujemo jih tudi mi z obema rokama. Dodajemo pa še, da je Strossmayerjevo ime tesno zvezano tudi z našim slovenskim plemenom, saj se je on vsekdar živo zanimal za naš napredek, saj se je on vsekdar veselil vsakega našega napredka in je vsakokrat žaloval z nami, če nas je preganjala in tepla sovražna usoda. Ni ga menda slovenskega društva, kateremu bi on ne bil podpornik ali ustanovnik. Zato smemo po vsej pravici reči, da je Strossmayer tudi naš; Strossmayer je tudi Slovenec! Strossmayer pa ni samo slaven Hrvat, slaven Slovan, on je svetovnoznan mož, ki ga čišla vsa Evropa. Da temu odličnemu rodoljubu in bratu svojemu izkažejo spoštovanje in ljubezen našega naroda, odzvali so se radi slovenski pisatelji in umetniki povabilu »Hrvatske Matice«, da bi sodelovali pri Strossmayerjevi »Spomenici«, ki mu jo pokloni dne 8. septembra odbor »Hrvatske Matice« v Djakovu. Strossmayer je, kakor je bil svoje dni naš Slomšek, danes živa priča, da, kdor je značajan mož in iskren rodoljub, ostane lahko značajan mož in slovanski rodoljub, tudi če mu posade škofovsko mitro na glavo. Slava Strossmayerju!

Matica Hrvatska je imela 22. julija svoj redni občni zbor, na katerem je njen predsednik, g. dr. T. Smičiklas, izpregovoril med drugimi tudi nekaj ljubeznivih besed, ki se tičejo nas Slovencev in ki pričajo, da je vzajemnost med nami in Hrvati krepkejša in živejša, nego je bila kdajkoli. Dr. Smičiklas je bil izpregovoril te-le pomenljive besede: »Odbor je »Matica« još doživio pri svojoj skromnoj pripravi ogromnu sreću. Pozva i braću Slovence, neka s nama složno proslave našega zajedničkoga prosvjetnoga dobrotvora. Kao da nam se je nebo otvorilo, tako nas općara jednodušni usklik braće Slovenaca (Živjeli!): Hoćemo i mi u bratsku slogu! Do dvadesetak slovenskih pisaca i lijep broj njihovih umjetnika oglašuju nam vruću bratsku ljubav izmedju Slovenaca i Hrvata kao залог bolje budućnosti obadvaju plemena. Skoro će biti stotina godina, što je jedan dio slovenskoga i hrvatskoga naroda bio spao pod tuđju kapu, koja je poštivala narodne osjećaje našega naroda. Od onoga je vremena u raznim zgodbama prekidano živo osjećanje za našu zajednicu. Prije šezdeset godina primismo jedni i drugi jedne znakove za pisanje narodnoga jezika. Neki umnici slovenski prigrliše jezik hrvatski kao zajednički književni jezik; drugi, zabrinuti za svoju pučku prosvjetu, uzmu jače njegovati svoje pučku narječje. Svi su ipak Slovenci oduševljeni za postepeni napredak zajednice slovensko-hrvatske. Mnoge se bure vijahu u ovo šezdeset godina nad slovenskim narodom, raskidanim u pet pokrajina. Večnom u manjini prema ograncima dvaju velikih naroda, ne može da se krepko oglasi cijelom dušom svojom narod slovenski. Zato kraj tolike, gotovo sto godina gojene bratske ljubavi izmedju obadvaju plemena, ima tako malo zajedničkih čina. Zato je i naša radost velika, što u ovoj knjizi slave dično mjesto zapremaju braća Slovenci. Daj Bože, da taj naš započeti zajednički književni rad nikada ne prestane. Sada nas je sabrao svojom slavom naš zajednički dobrotvor, a u buduće neka nas sabire bolja budućnost našega naroda. Hvala vam, gospodo pisci i

umjetnici slovenski, što ste se odazvali. S vama zajedno možemo gromkije uskliknuti pred državom, pred Slavenstvom i pred cijelim svijetom: Živio biskup Strossmayer! (Živio!)

Tajnik g. Kostrenčić je poročal med drugim in rekel:

»Gospodarsko poslovanje Matice Hrvatske bilo nam je i prošle godine uspješno. Broj članova dosegao je i ove prošle godine jedanaestu tisuću, te u svemu imademo za god. 1899. na broj članova 11.017., više nego prošle godine 9 članova. a bilo bi ih još više, da nije ponestalo zalihe knjiga. Članovi se dicle ovako:

članova utemeljitelja:

koji su uplatili utemeljiteljnu glavnicu . . .	1.456, više nego g. 1898.: 67 članova,
koji utemeljiteljnu glavnicu uplaćuju . . .	314, manje » » 1898.: 14 »
članova prinosnika: . . .	9.247, manje » » 1898.: 54 »

Ukupno svih članova . . . 11.017, više nego g. 1898.: 9 članova.

Tiskalo se je prošle godine svih deset za članove određenih knjiga »Matica« u 11.100 primjeraka u skupnom broju od 111.000 otisaka, te je do danas — kako već i prije spomenih — sva ova zaliha do nekoliko otisaka pojedine knjige posve razpačana.

Redovita prihoda imala je »Matica Hrvatska« tečajem prošle upravne g. 1899. u svemu for. 41.444,28 nč.

Sveukupni glavnični imutak »Matica« iznosi sad — osim društvene kuće i podsusedskoga posjeda — što u papirima što u gotovini for. 115.576,56 nč.

Po tajnikovem poročilu so se vršile volitve. Za bodoće triletje so bili izvoljeni: V književni odbor za podpredsednika: g. Jos. E. Tomić, savjetnik zemalj. vlade; za odbornike: g. Musić dr. August, sveučil. profesor, i Novak Vjenceslav, učiteljski profesor; v gospodarski odbor za odbornike: gg. Deželić Gjuro, gr. viećnik, i Harambašić dr. August, odvjetnik.

† Friderik Viljem Nietzsche, slavni nemški filozof in pesnik, je umrl dne 25. avgusta v Weimaru. Filozof Nietzsche — kateri izobraženec ga ne pozna, vsaj po imenu?! Poleg Tolstega, Zole, Ibsena, Spencerja, Sienkiewicza, Masaryka . . . se v naši dobi menda nobeno ime ni tolikrat pisalo in izgovarjalo kakor ime Nietzsche. »Nietzscheizem« je naslov posebne filozofije. Nietzsche pomenja revolucijo v filozofiji. Nietzsche in »nadčlovek« (višji človek) — to sta skoro sinonimna pojma. Takozvanega nadčloveka sicer ni iznašel Nietzsche, ampak Goethe, vendar je bil Nietzsche tisti filozof, ki je dal temu pojmu pravo, konkretno vsebino. Nietzschejeva filozofija se bori proti vladi mase in se poteguje za posameznika, za individuum, toda ne za vsakega posameznika, ampak le za močnega nadčloveka. Masa pa ima le namen, da poraja iz svoje srede »nadjudi«, ki s svojo močno voljo in s svojim duhom kažejo masi pot in jo vodijo . . . Nietzsche se je skušal v svojih skrajnih nazorih popolnoma osvoboditi preteklosti, njene filozofije in njene morale ter si je bil postavil za smoter svojemu mišljenju, učiti novo naziranje o svetu in o človeku. Svojo filozofijo je oprl na prirodno znanost razvoja po sistemu Darwinovem. V naravi obstoji samo to, kar je dovolj močno, da zmaga v krutem boju za obstanek. In le, kar je najmočnejše, to ima tudi pravico do življenja. Nietzsche je napisal skoro celo biblioteko. Najznačilnejša knjiga njegova je brez dvoma: »Also sprach Zarathustra«. V tej knjigi govori Nietzschejev nadčlovek

Zarathustra kot prorok in modrec in razlaga svoje nazore, ki so diametralno nasprotni dosedaj veljavnim moralnim (krščanskim) načelom. Če čitaš to knjigo, pogrezaš se v čisto nov svet nazorov... Živi sam zase — tako uči Zarathustra — delaj to, kar ugaja tebi brez vsakega ozira na druge ljudi! Tvoja volja je tvoja morala... Kar se ti postavi po robu, pogazi brez usmiljenja... Kdor ima moč, ima tudi pravo; njegov je svet... Takšen je Nietzschejev »nadčlovek«, človek bodočnosti... Jasno je, da je to filozofija skrajnega egoizma. Pravzaprav tiči takšna filozofija globoko v vsakem živem bitju, seveda najgloblje v človeku. Da bi ta egoizem omejili in paralizirali, učili so najplemenitejši duhovi — altruizem, tako že Buddha, posebno pa Kristus... Nietzschejev »nadčlovek« je imel in ima še po vsem svetu veliko navdušenih pristašev; ta Nietzschejeva filozofija pa je zadela tudi ob hud odpor po vsej Evropi. Letos n. pr. je izdal ruski profesor Struve v Harkovu proti Nietzscheju knjigo: »Современная анархия духа и ея философия Фр. Ницше«, v kateri pobija Nietzschejevo filozofijo... Nietzsche je imel in še ima na razvoj moderne misli v Evropi velik vpliv. Ni pa misliti, da bi mogla obveljati njegova ekstremna načela. Res je, da je oseba prvo in njene pravice so na prvem mestu, res je pa tudi, da človeška družba ne more obstati brez altruizma... Knjiga: »Tako je govoril Zarathustra« je obenem velik poem, spesnjen z gigantsko duševno močjo, to je velepesem energije. Jezik in slog sta krasna, izvirna in kreпка. Na mnogih mestih pa je »Zarathustra« popolnoma nerazumljiv. Ne veš, kaj hoče povedati.

Nietzsche se je bil tako poglobil v svoje teoreme in radikalne nazore, da mu je nedostajalo besed, s katerimi bi bil izrazil svoje misli. Čitatelj tudi že skoro vidi v tej knjigi, kako objemajo sence blaznosti njenega pisatelja. Kdor je pisal Zarathustra, ta je moral zblazneti...

Ne strinjate se z nazori tega radikalnega individualista in ne priznavate jih za prave? Dobro. Nietzsche vas ne sili. On svojih filozofskih idej ni objavljaj, da bi se jih drugi učili »na pamet« in da bi svoje življenje uravnali po njih. Ne. Njegova filozofija je v prvi vrsti le rezultat njegovega duševnega razvoja. Kar je v globini svoje duše doživel, to je povedal; njegovi spisi so njegovo življenje; njegova filozofija — prava ali kriva — je on sam. In taka filozofija se učiti ali priučiti ne dá. Vsak človek mora svojo filozofijo »doživeti« sam. Kdor bi torej slepo sprejel Nietzschejeve nazore za svoje in veroval in verba magistri, ta bi ga plagiral. In takih plagiatorjev-Nietzschejevcev, takih psevdo-nadljudi kar mrgoli med njegovimi častilci...

Nietzsche se je bil porodil l. 1844. v Röckenu pri Lützeniu. Njegov oče je izhajal iz stare poljske plemiške rodovine in je bil evang. župnik; mati Nietzschejeva pa je bila Nemka. Zato pravi Nietzsche sam: »Meine Vorfahren waren polnische Edelleute; ich habe daher viel Rassen-Instinkt im Leibe« Torej je Nietzsche napol naš, napol Slovan!

Nietzsche je bil nekaj časa profesor na univerzi v Baselu. L. 1876. pa se je odpovedal profesuri in je začel potovati. Med potovanjem je pisal svoja filozofska dela, dokler ni opasno zbolel na duhu. Od leta 1889. je živel samo še telesno; njegov duh, ki je svoj čas tako smelo prodiral v globine modrosti in skušal zagledati luč resnice, je objemala že zdavnaj večna noč, iz katere ni našel več izhoda. Prava tragedija...

Nietzsche je tako znamenit mislec, da se o priliki še povrnemo k njemu.

A. A.

† Dr. Ilija Ognjanović, mestni zdravnik v Novem Sadu in znamenit srbski književnik, ki je 16 let urejal beletristični list »Javor«, je umrl dne 22. avgusta. Ognjanović je bil izvrsten poznavalec srbske, zlasti starejše književnosti. Njegovi članki o raznih srbskih pisateljih so bili pisani duhovito. Njegova smrt je za Srbe velika izguba.

† Vladimir Sergejevič Solovjev, znameniti ruski filozof, je umrl 13. avgusta v selu Uskem poleg Moskve v 47. letu svoje dobe. Do leta 1877. je bil profesor na moskovski univerzi, potem se je preselil v Peterburg, kjer je bil tudi član učenega odbora v ministrstvu narodne prosvete. Leta 1881. pa je ostavil profesuro ter se povsem posvetil znanosti in književnosti. Objavil je nebroj svojih filozofskih razprav po ruskih revijah, zlasti v »Voprosah filosofiji i psihologii« in »Vjestniku Jevropy«. Solovjev je bil globok mislec in tenkočuten modroslovec, oborožen z velikanskim kapitalom občečloveškega znanja. Kot človek pa je bil žensko-nežnega srca, nesebičen in moralno čist značaj. Solovjev si je bil postavil za zadačo, da bi sestavil nekako čisto rusko filozofijo, oprto na narodni ruski značaj, in na teologijo, ki jo je skušal nekako spojiti s pravo filozofijo. Solovjev je tudi veliko pisal o cerkvenih vprašanjih. Zanimivo je, da se je potegoval tudi za zблиžanje pravoslavne in katoliške cerkve. Solovjev je bil tudi pesnik, lirik in je napisal celo vrsto globokoobčutenih poezij refleksivnega značaja. Bil je nasprotnik dekadentstva in simbolizma... Čeprav se je v svoji filozofiji često motil in zašel v razna protislovja, vendar ga moramo prištevati najznamenitejšim ruskim mislecem.

Spomenik Nikolaja Kopernika so postavili v Krakovu o priliki jubileja jagjelonske univerze na dvorišču vseučiliške knjižnice. S tem činom so Poljaki po dolžnosti počastili moža, ki dokazuje, da smo tudi mi Slovani veliko pripomogli k razvoju človeške misli. Kopernik je bil podrl krivi nauk Ptolomejev, a s svojim epohalnim astronomskim sistemom podal človeštvu čisto novo naziranje o svetu. To fundamentalno izpremenjeno naziranje o svetu je moralo z logično silo vplivati tudi na naziranje o pomenu človeka na našem planetu sploh, na filozofijo in na vero. In zaradi tega je Slovan Nikolaj Kopernik eden največjih duhov vseh časov in narodov.

A.

Najstarejši cirilski napis sta našla ruska arheologa Uspenski in Miljukov v neki cerkvi v makedonski vasi German. Napis ta je iz let 992—993, in dal ga je narediti bolgarski car Samuel na grobu svojih sorodnikov. Ta epitaf je 64 let starji od evangelja Ostromirskega (iz l. 1056—1057.).

(Po »Vienču«.)

Sienkiewicz v slovenskem prevodu. K svoji opomnji, ki je stala v 8. zvezku našega lista na strani 500., dodajemo še to, da je bil izišel roman »Z ognjem in mečem« že v Krajčevi »Narodni biblioteki« l. 1892. V isti knjižnici je izišla tudi Sienkiewiczova povest »Za kruhom« l. 1884. Oba prevoda je oskrbel znani poznavalec poljskega jezika »Podravski« (g. Peter Miklavec iz Ribnice na Štajerskem).

